

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

Допущено до захисту

Завідувач кафедри
Д. психол. н., доцент Ю. О. Асєєва

(підпис)

«____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

Зі спеціальності _____ 053 Психологія _____
(шифр та найменування спеціальності)

За освітньою програмою _____ «Практична психологія» _____
(назва освітньої програми)

На тему: **«МОТИВАЦІЙНІ ФАКТОРИ ПРОФЕСІЙНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ»**

Виконавець:

студентка 6 курсу бзф12м групи
факультету ЦЗФН

_____ Панасюк Ліана Русланівна
/підпис/

Науковий керівник:

Кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри МППП

_____ Бабчук Микита Ігорович
/підпис/

Одеса -2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Роль мотиваційних факторів як механізму формування професійного самовизначення у юнацькому віці	7
1.1. Поняття та сутність професійного самовизначення	7
1.2. Основні механізми формування професійного самовизначення	18
1.3. Мотиваційні фактори професійного самовизначення у юнацькому віці	28
Висновки до першого розділу	34
РОЗДІЛ II. Організація та методи дослідження мотиваційних факторів професійного самовизначення у юнацькому віці	36
2.1. Методичні основи індивідуального підходу у вивченні мотивації професійного самовизначення	36
2.2. Інструментарій дослідження мотиваційних чинників у професійному самовизначенні	41
2.3. Процедура емпіричного дослідження та характеристика вибірки досліджуваних	48
Висновки до другого розділу	53
РОЗДІЛ III. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження мотиваційних факторів професійного самовизначення	54
3.1. Статистичний аналіз та інтерпретація отриманих показників	54
3.2. Ключові висновки щодо мотиваційних факторів професійного самовизначення та практичні рекомендації	79
Висновки до третього розділу	84
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Професійне самовизначення є важливою складовою особистісного розвитку юнаків та визначальним етапом дорослішання. Необхідність професійного самовизначення припадає на юнацький вік, який характеризується пізнанням та прийняттям себе, формуванням життєвих цілей і цінностей, пошуком свого місця в суспільстві. Саме це робить цей період критичним для вибору професійного шляху. Дослідження мотиваційних факторів, які впливають на процес професійного самовизначення, набуває особливого значення, оскільки мотивація є основною рушійною силою професійного вибору. Виявлення та усвідомлення мотиваційних чинників сприяє не лише успішному самовизначенню молодих людей, але й їхньому подальшому професійному розвитку.

Актуальність теми обумовлена низкою важливих факторів. Процес професійного самовизначення сам по собі є складним і дуже відповідальним, а якщо враховувати сьогоденні реалії зі швидкими соціальними, економічними та технологічними змінами, то питання вибору професії стає справжнім викликом для юнаків. Молодь стикається з різноманіттям можливостей і це значно ускладнює прийняття свідомого професійного рішення та збільшує ризики фальсифікації себе як майбутнього спеціаліста. Згідно з дослідженнями рекрутингових порталів за останні декілька років, кількість українців, які не працюють за власним фахом становить від 42 % до 60%, а 33% взагалі ніколи не працювали за спеціальністю. Для коректного професійного самовизначення треба врахувати велику кількість аспектів, серед яких одне із центральних місць займають мотиваційні фактори. Саме внутрішні мотиви, такі як прагнення до самореалізації, цінності, інтерес до певної галузі знань, матеріальні стимули, соціальний статус та вплив оточення, визначають свідомий, обґрунтований вибір майбутньої професії та впливають на успішність в ній. Дослідження мотиваційних факторів дозволяє виявити

індивідуальні особливості юнака, цього цінності, рівень впевненості в власних силах та наскільки узгоджено і гармонійно вони взаємодіють між собою під час вибору майбутньої професії. Виявлення та усвідомлення цих процесів дозволить покращити або скорегувати процес визначення майбутньої професії.

Об'єктом дослідження є процес професійного самовизначення у юнацькому віці.

Предметом дослідження виступають мотиваційні фактори, які впливають на процес професійного самовизначення у юнацькому віці.

Метою дослідження є виявлення цілісного або конфліктного характеру взаємозв'язків мотиваційних факторів, що впливають на процес професійного самовизначення.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення мотиваційних факторів професійного самовизначення.
2. Провести емпіричне дослідження основних мотиваційних факторів, які впливають на професійний вибір молоді.
3. Дослідити взаємозв'язки мотиваційних факторів та виявити цілісність або конфліктність характеру цих взаємозв'язків на основі емпіричних даних.
4. Створити рекомендації щодо покращення процесу професійного самовизначення юнаків на основі результатів дослідження.

Для досягнення поставленої мети були використані загальнонаукові теоретичні методи, такі як аналіз наукової літератури, порівняння, зіставлення та узагальнення наявних досліджень у галузі психології професійного самовизначення та мотивації. Діагностика мотиваційних факторів проводилась за допомогою психодіагностичних опитувальників, таких як: методика професійного самовизначення Джона Голланда, методика

діагностики самооцінки, проєктивна методика «Психометричний тест» Сьюзен Деллінгер, методики «Діагностика мотивації до успіху» та «Діагностика мотивації до уникнення невдач» Т. Елерс. Для аналізу отриманих даних було використано кореляційний метод математичної обробки з виявленням оцінки близькості отриманих в'язків та перевіркою значущості вибірових коефіцієнтів кореляції.

Вибірка дослідження складається з учнів 11 класів навчального закладу Комунальний заклад освіти "Криворізький ліцей "КОЛІЯ" Дніпропетровської обласної ради" віком від 16 до 17 років, які перебувають на етапі професійного самовизначення. Вибірка забезпечить репрезентативність результатів і дозволить проаналізувати основні мотиваційні фактори, які впливають на професійний вибір у юнацькому віці.

Аналіз останніх наукових досліджень в галузі професійного самовизначення та мотиваційних факторів показує, що ця тема активно досліджується як українськими вченими, так і вченими з інших країн. Серед найвідоміших дослідників, котрі вивчали мотиваційні фактори професійного самовизначення, можна виділити Дж. Голланда, А. Маслоу, Ф. Герцберга, М. Савікаса, К. Роджерса, Ф. Парсонса, Е. Десі, Р. Бернса, Д. Сьюпера, Е. Еріксона, Е. Гінзберг та інших. Серед українських вчених можна відмітити Б. Федоришина, Н. Чепелеву, С. Максименка, Є. Єгорову, О. Савченко, О. Ляску, Н. Максимчук, Г. Татаурову та інших. Саме їх наукові роботи створюють міцну наукову базу для подальшого дослідження цієї тематики. Та все ж потреба у більш глибокому розумінні взаємозв'язків мотиваційних факторів професійного самовизначення у контексті сучасного українського суспільства залишається актуальною.

В рамках написання кваліфікаційної роботи було опубліковано статтю «Аналіз підходів до вивчення професійного самовизначення майбутніх фахівців» в IV випуску педагогічного альманаху «Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія та практика» в 2024 році. Основні ідеї та висновки

дослідження були представлені на тренінгу з професійного самовизначення для учнів 11 класів КЗО "КЛ "КОЛІЯ" ДОР", а результати дослідження використовувалися під час проведення профорієнтаційної роботи з учнями.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. У першому розділі описуються психологічні особливості та роль мотиваційних факторів в процесі професійного самовизначення. У другому - наводяться основні методологічні підходи, характеристика вибірки та процедура дослідження. Третій розділ містить аналіз результатів емпіричного дослідження та рекомендації щодо вдосконалення процесу професійного самовизначення молоді.

Розділ 1 Роль мотиваційних факторів як механізму формування професійного самовизначення у юнацькому віці

1.1. Поняття та сутність професійного самовизначення

Саме поняття самовизначення розуміється як процес виявлення та закріплення особистих цінностей, переконань, смислів та цілей. Самовизначення є одним із основних кроків у встановленні та реалізації свого потенціалу, це одне з найважливіших завдань особистості, вирішення якого дозволяє визначити, хто вона є, і які цілі для неї особисто мають значення. В процесі дорослішання, на кожному із етапів, намагаючись зрозуміти себе, особистість ставить перед собою питання: Яка я є? Які в мене можливості? Що я значу в цьому світі та де моє місце? Самовизначення також є надзвичайно важливим компонентом психічного та емоційного здоров'я, адже це не лише процес формування власної мети та цілей, це розуміння себе та здатність бути вірним собі незалежно від зовнішнього впливу. Можливість самостійно обирати свій шлях, відчуття контролю над власним життям та відстоювання власних принципів і цілей збільшує психологічну стійкість та самооцінку. Самовизначення це процес створення свого власного образу, орієнтуючись на власні цінності, погляди на життя, мотивацію, систему устремлінь і поєднуючи їх з нормативною поведінкою, відчуттями та мисленням. Результатом самовизначення буде відчуття балансу між внутрішніми суб'єктивними устремліннями та зовнішніми вимогами [69, с. 6].

Поняття «самовизначення особистості» має різносторонній зміст. До складових поняття самовизначення можна віднести: життєве, особистісне, соціальне та професійне. Життєве самовизначення - це визначення загальних критеріїв для всього суспільства щодо сенсу життя та реалізація на основі цього визначення. Соціальне самовизначення - це усвідомлення приналежності до певних соціальних груп і дотримання норм, які в них діють.

Особистісне самовизначення - це розуміння власної індивідуальності, своїх цілей, поглядів, мотивів та готовність їх реалізовувати. Професійне самовизначення - це належність до певної професії та оцінювання себе з цієї позиції.

Професійне самовизначення - це тривалий процес адаптації професійно-психологічних особливостей особистості до вимог конкретної професії на ринку праці. Цей процес сприяє соціальному розвитку особистості та відображає потребу в самореалізації та самоактуалізації. Професійне самовизначення - це процес, під час якого людина свідомо обирає свій професійний шлях і професійну приналежність, ставить цілі та планує свою майбутню кар'єру, враховуючи свої здібності, інтереси, цінності та вимоги ринку праці. Це довготривалий шлях, який включає в себе не лише вибір професійної діяльності, але й формування професійної ідентичності та безперервне навчання і самовдосконалення задля професійного зростання і самореалізації. Цей процес відбувається протягом усього життя людини, і на кожному етапі розвитку очевидні певні ключові моменти. У дитинстві (5-10 років), спостерігаючи та вивчаючи дорослих, людина починає дізнаватися про професії. Так з'являється початковий інтерес до різних видів діяльності, фантазії про майбутні професії та бажання стати лікарем, вчителем чи поліцейським, що є першою спробою самовизначення. Підлітковий вік (11-14 років) - це вже період більш активного вивчення існуючих професійних можливостей. Підлітки починають серйозніше замислюватися про своє майбутнє, консультуються з дорослими та професійними консультантами, відвідують профорієнтаційні заходи. Вони починають краще розуміти свої вподобання, здібності та можливості, на які впливає навчання в школі, позашкільна діяльність та соціальне оточення. Вже в цьому віці вперше відбувається свідомий вибір видів діяльності у вигляді курсів та додаткових навчальних закладів. У юнацькому віці (15-23 роки) вибір робиться більш чітко і відбувається процес набуття перших професійних навичок і знань. Під

час навчання у вищих навчальних закладах або на першому робочому місці особистість проходить етап професійної соціалізації, адаптуючись до вимог і навантаження обраної професії, вчиться працювати самостійно або в команді. Бажаючи досягти успіху та визнання, особистість постійно вдосконалюється, вчиться і крок за кроком будує свою кар'єру. Професійний статус встановлюється в зрілому віці (з 24 років). Зазвичай особистість вже має сформовану ідентичність і стабільну кар'єру, але процес самовизначення все ще триває і проявляється через зміну роботи та підвищення кваліфікації. Після переоцінки своїх цінностей і життєвих пріоритетів вона може змінити напрямок на інші сфери діяльності і почати цикл адаптації, професійного розвитку та побудови кар'єри. Вихід на пенсію завершує активне життя, але існують інші форми самовираження, такі як громадська діяльність, волонтерство та хобі. Кожен етап професійного самовизначення відіграє важливу роль, але ключові моменти зосереджені в підлітковому та юнацькому віці, коли особистість найактивніше обирає свій професійний шлях. [45, С. 121-124].

Процес професійного самовизначення є однією зі складових життєвого шляху кожної людини. Необхідність визначитися з майбутньою професією, обрати навчальний заклад чи місце роботи спонукає особистість замислитися над собою та віднести себе до певної професійної групи. Для того, щоб пройти цей етап, необхідно вміти розпізнавати і критично оцінювати власні психологічні якості, порівнювати свої здібності з психологічними вимогами професії, усвідомлювати свою роль у системі суспільних відносин і відповідальність за здійснення своєї діяльності, регулювати свою поведінку і орієнтуватися на особистісний розвиток і досягнення мети. Отже, можна зробити висновок, що суб'єктом професійного самовизначення є особистість, а точніше - перетворення її здібностей і задатків у стійке і доцільне утворення, що сприяє підвищенню самооцінки, самоорганізації та самореалізації. Створення професійного плану як частини життєвого плану є структурним

елементом професійного самовизначення. Він передбачає цілісне уявлення про обрану сферу діяльності, сукупність шляхів і засобів оволодіння професією, проекцію майбутнього потенціалу обраної професії, бажаний стиль життя та уявлення про соціальний і професійний статус.

Поняття професійного самовизначення в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників розглядається як складний і багатогранний процес, що залежить від багатьох факторів, таких як економічні умови, рівень освіти, соціокультурне середовище, особистісні характеристики та індивідуальний життєвий досвід. Науковці розглядають цей процес крізь призму власних досліджень і теорій, акцентуючи увагу на різних аспектах і по-різному його інтерпретуючи, але вони однакові в думці, що професійне самовизначення є важливим елементом особистісного та професійного розвитку.

Першою психологічною теорією, яка вивчала проблеми професійного самовизначення, стала теорія Френка Парсонса (1854–1908) про взаємозв'язок між професійним вибором особистості та її індивідуальними характеристиками з вимогами професії [18, с. 11]. Його по праву вважають засновником професійного консультування, а його робота «Вибір кар'єри» (1909) заклала фундамент для майбутніх досліджень у сфері професійного самовизначення. В своїй роботі автор розробив декілька основних положень, якими керувався [69, с. 102]:

1. для кожної особистості існує лише одна підходяща професія, яка враховує її здібності та індивідуальні характеристики;
2. можливість досягти успіху та отримання задоволення від професії напряду залежить від відповідності індивідуальних характеристик вимогам професії;
3. вибір професії є свідомим та раціональним кроком, під час якого особистість або консультант співвідносить індивідуальні характеристики особистості з необхідними компетенціями для існуючих професій.

Сучасні методики психологічного тестування дещо змінилися, але основні положення залишаються актуальними і сьогодні. Проблему професійного самовизначення можна вирішити, лише зіставивши психологічні особливості з професійними вимогами. Це і є основним завданням професійних консультантів: правильно спрогнозувати професії, які принесуть задоволення та успіх конкретній людині. До основних характеристик професійного вибору можна віднести усвідомленість і раціональність людини у вирішенні проблеми професійного самовизначення. Вчені залишили величезну кількість накопиченого матеріалу щодо аналізу різних професій, їх класифікації на групи, початкових професіограм та розробки принципів і схем професійного вибору. Оскільки однією з ключових передумов вибору професії є зрілість та усвідомленість, у 1950-х роках на основі теорії професійного самовизначення Ф. Парсонса почала розроблятися теорія індивідуального професійного розвитку.

Ще одним представником диференційно-типологічного підходу є Джон Голланд (1919-2008). Згідно з його типологічною теорією, вибір кар'єри та успіх у професійній сфері залежать від таких особистісних якостей, як ціннісні орієнтації, ставлення, інтереси та поведінка. Цей вчений доповнив теорію Френка Парсонса і поширив її не лише на задоволеність людини своєю професією, а й на професійне середовище. Він вважав, що важливим елементом успіху і задоволеності є професійне спілкування з людьми близького і зрозумілого ментального складу, які разом утворюють своєрідне ментальне середовище. Люди зі схожими характеристиками, цінностями та поглядами формують своєрідне професійне середовище. Згідно з цією теорією, професійний вибір є проявом особистості, а основна ідея професійного консультування полягає в тому, що людина може бути успішною у професійній діяльності лише тоді, коли її професійний тип особистості відповідає професійному типу середовища, в якому вона працює. Ф. Парсонс розглядає компетентність як формальну психічну функцію,

необхідну для успішного виконання професійної діяльності, а Д. Голланд розглядає формування «кар'єрної особистості».

Джон Голланд розробив професійні типології особистості та професійні типології для професійного консультування. Усі вищезазначені типології особистості описані за шаблонною схемою, яка враховує особистісні характеристики, загальні та специфічні здібності особистості, вектори особистісного розвитку, життєвий шлях, інтереси, цінності, цілі та рід занять [38,с.160]. Вчений виділяє шість типів особистості: Реалістичний, Інтелектуальний, Соціальний, Конвенційний, Підприємницький та Артистичний. Кожному з цих шести типів особистості відповідає шість різних професійних установок.

Роберт Бернс (1759-1796) і Дональд Сьюпер (1910-1994) застосовували дещо інший підхід. Вони вважали, що саме професія та професійна діяльність впливають на особистість, а не навпаки. У своєму дослідженні Дональд Сьюпер розглядав розвиток кар'єри як безперервний процес професійного самовизначення. Він створив загальну концепцію розвитку кар'єри, що включає п'ять динамічних стадій та чотири змістовні етапи. У своїй теорії вчений підкреслював, що однією з найважливіших складових професійного шляху людини є «професійна Я-концепція». Професійні уподобання та типи професійної кар'єри - це спроба знайти відповідь на питання «Хто я?». Усі кар'єрні досягнення та оцінки формують частину Я-концепції та впливають на самооцінку. Вчений виділяє п'ять основних етапів динамічного розвитку кар'єри: зростання, пошук, становлення, підтримання та занепад. Він також виділив різні типи кар'єри на основі особистісних рис, цінностей, способу життя та стосунків. Основним критерієм для класифікації став показник стабільності кар'єри [11, с. 177]. Стабільна кар'єра - це довготривалий, повторюваний процес навчання, тренування та просування у конкретній професійній діяльності. Орієнтуючись на тривалість професійної діяльності та послідовність, автор виділяє наступні типи професійної кар'єри:

1. Звичайна кар'єра - є найпоширенішою на сьогодні - характеризується природними етапами навчання, зростання та звільнення, такі етапи збігаються з нормальними стадіями життєвого розвитку особистості, включаючи кризи.
2. Нестабільна кар'єра - характеризується декількома змінами професії після тривалої роботи.
3. Кар'єра з великою кількістю спроб – періодична зміна професійної діяльності, що відбувається протягом всього професійного життя особистості.

Ще один вчений, який вважає, що професійне самовизначення безпосередньо впливає на Я-концепцію, - Роберт Бернс. Завдяки його роботам Я-концепція отримала наукове визнання. Цей вчений визначив Я-концепцію як своєрідний живий механізм внутрішнього світу людини, в якому вона може інтерпретувати власний соціальний досвід, формувати певне бачення ситуацій і створювати захисний бар'єр, що захищає себе від негативних емоцій, емоційного напруження і стресу. «Я-концепція є важливим елементом професійного самовизначення, який безпосередньо впливає на здатність людини досягти успіху в обраній сфері, на те, якою є людина, що вона про себе думає, як розуміє свою діяльність, які має здібності, які цілі ставить перед собою. Її майбутні очікування і те, як вона бачить свої перспективи, формують набір конкретних ідей. Щоб досягти успіху, людині необхідно вивчити, оцінити та проаналізувати всі вищезазначені питання. Все це можливо завдяки подальшій рефлексії [43, с. 99].

Ерік Еріксон (1902-1994) у своїх працях з вікової психології розглядав професійне самовизначення як стадію розвитку особистості, що виникає в юнацькому віці. Оскільки необхідність приймати професійні рішення призводить до розгубленості та невпевненості, юнацький вік є періодом, який найчастіше асоціюється з кризою ідентичності. Професійне самовизначення

обтяжується ще й тим, що не всі необхідні фактори можуть бути враховані і особистість зосереджується лише на одному-двох факторах.

Еллі Гінзберг вважає, що професійний вибір - це не миттєве рішення, а тривалий процес, який розвивається крок за кроком. У своїй теорії примирення з реальністю вона описує процес професійного розвитку, який включає в себе остаточне рішення і багато проміжних рішень, що ведуть до результату. Кожне таке рішення є важливим, оскільки воно спрямовує дії та обмежує можливість руху в іншому напрямку або досягнення нових цілей. Науковці виділяють три етапи у процесі професійного вибору [18, с. 12]:

1. Стадія фантазування (до 11 років). У цей період діти фантазують про професії, про те, ким вони хочуть бути і які ролі хотіли б спробувати. Реальні потреби, компетенції, освіта та здатність працювати за цією професією не беруться до уваги.

2) Гіпотетична стадія (11-17 років) поділяється на чотири етапи. На першому етапі (11-12 років) з'являється інтерес до певного виду діяльності і діти роблять вибір відповідно до своїх інтересів і здібностей. Другий період називається періодом компетентності (13-14 років). Цей період характеризується інтересом до професій, які приносять матеріальні блага. Вони цікавляться різними способами роботи і підготовки до певної професії та порівнюють їх з власними здібностями і навичками. У наступний період (15-16 років) молоді люди пробують себе в різних професіях і оцінюють, наскільки вони близькі до їхніх власних цінностей. Четвертий етап (приблизно 17 років) - це перехід від теоретичних підходів та експериментів з різними професіями до реалістичного вибору професії.

3. Реалістичний етап (17 років і старше) зазвичай припадає на кінець середньої школи, коли під тиском батьків, школи та однолітків підлітки мають прийняти остаточне рішення та обрати професію. Цей етап можна розділити на дві фази: розвідку та кристалізацію. На етапі дослідження (18-19 років)

багато зусиль докладається для того, щоб отримати глибше розуміння професії. У фазі кристалізації (19-21 рік) діапазон професій стає набагато вужчим і звужується до основних напрямків майбутньої професії.

Дослідження показують, що дуже важко визначити точний віковий діапазон періоду професійного самовизначення і що це лише приблизні дані. Крім того, деякі люди можуть і часто змінюють професію протягом життя. Гінзберг стверджувала, що вибір і розвиток кар'єри не закінчується з першою професією.

Список українських вчених, які зробили вагомий внесок в розвиток професійного самовизначення в Україні поповнили Федоришин Борис, Чепелева Наталія, Максименко Сергій, Єгорова Євгенія, Савченко Ольга, Ляска Оксана, Максимчук Наталія, Татаурова Галина та інші. На думку вчених, професійне самовизначення - багатогранний послідовний процес самопізнання та постійного оцінювання власних індивідуальних характеристик, зіставлення своїх сильних якостей з вимогами, які важливі для оволодіння вибраною професією. В основі коректного професійного самовизначення закладено протиставлення самостійності та неготовності до відповідальності. Це перше глобальне відповідальне рішення, яке особистість має прийняти. Сергій Максименко визначає готовність особистості до професійної діяльності як цілеспрямоване самовираження, яке поєднує в собі мотиви, погляди, переконання, почуття, інтелект, знання та навички. Саме самосвідомість значною мірою впливає на професійне самовизначення, на зайняття особистістю свого соціального місця в суспільстві [12, С. 150-152]. До схожої точки зору схиляється і Єгорова Євгенія. Досліджуючи процес професійного самовизначення та його особливості у юнацькому віці, вона писала, що «...існуючі проблеми професійного самовизначення пов'язані не тільки з невмінням вирішувати питання про вибір професії, а саме головне - з небажанням старшокласників це робити.» [25, с. 70]. Оксана Ляска, аналізуючи психологічний аспект проблеми професійного самовизначення,

дійшла висновку, що сам процес передбачає три основні складові. Першою складовою вчена визначає творчість та активну позицію особистості в конкретних видах соціальної діяльності. Важливим є вибір необхідних знань, для кожного виду діяльності, які б найбільше відповідали і самій особистості і суспільним потребам. Друга складова включає в себе глибоку потребу у добросовісному виконанні діяльності. І третя складова - прагнення особистості до самореалізації, до використання своїх здібностей і можливостей на користь суспільства. [27, С. 117-124]. Наталія Максимчук підійшла до проблеми професійного самовизначення через вплив цінностей на вибір особистості. Провівши дослідження на студентах, вона виявила, що наявність цінностей виступає показником свідомого ставлення особистості до вибору професії [59, С. 125-134]. Ще одним цікавим дослідженням є вплив професійного самовизначення на відповідальність, яке провела Галина Татаурова. Вона визначила, що відповідальне ставлення до навчання, до вибраних предметів та професійного самовизначення також зумовлене оточуючими вимогами батьків, викладачів, товаришів. А вже згодом відповідальне ставлення стає обов'язком, совістю, внутрішнім особистісним утворення. Це дає можливість поділити юнаків за ознаками, які свідчать про успішність засвоєння відповідальності на рівні власних цінностей. Так вчена виділила три рівні відповідального ставлення до професійного навчання та власної професії: стійкий, середній (ситуативний), низький [53, С. 291-300].

Отже, сутність професійного самовизначення це безперервний багатогранний процес, який триває протягом всього життя людини. Він починається з наших дитячих інтересів, хобі і може продовжуватися до кінця професійної кар'єри. Професійне самовизначення є надзвичайно важливою складовою особистісного розвитку, оскільки воно має значний вплив на психічне здоров'я, загальне задоволення життям, соціальну інтеграцію, досягнення успіху та можливості кар'єрного зростання. Не існує єдиного підходу до вивчення проблеми професійного самовизначення. Френк Парсонс

та Джон Голланд вивчали індивідуальні особливості людини, наполягаючи на їх вагомому значенні в процесі професійного самовизначення. Роберт Бернс та Дональд Сьюпер досліджували як вибір професії впливає стиль життя особистості та на уявлення про себе. Ерік Еріксон та Елі Гінзберг розглядають проблему професійного самовизначення з точки зору вікової психології, описуючи процес вибору професії, як етап дорослішання та вписування в соціум.

1.2. Основні механізми формування професійного самовизначення

Формування професійної автономії - це тривалий, складний і багатогранний процес, що передбачає взаємодію соціальних, психологічних та особистісних факторів. Це процес, що триває все життя, який починається з дитячих мрій та захоплень і закінчується безперервним навчанням та розвитком кар'єри. Щоб повністю зрозуміти весь процес професійної автономії, важливо розглянути основні механізми, які її уможливають. Це сукупність різних механізмів, що діють на різних рівнях - від особистісного та когнітивного до соціального та емоційного. Ці механізми не ізольовані один від одного, а утворюють живу систему, яка розвивається, і впливають один на одного, формуючи єдиний процес вибору професії, адаптації до неї, подальшої професіоналізації та побудови кар'єри.

Когнітивні механізми відіграють центральну роль у процесі формування професійної ідентичності та вибору професії. Це механізм, що відповідає за різноманітні когнітивні процеси, які дозволяють особистості приймати свідомі та раціональні рішення щодо свого професійного шляху. Аналізуючи когнітивні механізми у контексті професійного самовизначення, їх можна визначити як сукупність психічних процесів, до яких входять самопізнання, розуміння основної інформації про професії, прогнозування можливостей розвитку кар'єри та на основі отриманих знань прийняття рішень.

Самопізнання є одним із ключових когнітивних механізмів професійного самовизначення. Це процес, за допомогою якого людина усвідомлює свої сильні та слабкі сторони, інтереси, цінності, здібності та мотиваційні настанови. Завдяки самопізнанню люди отримують знання про свої професійні компетенції та обмеження, які допомагають їм зробити усвідомлений вибір професії.

Дональд Сьюпер, який займається питаннями розвитку професійної кар'єри, наголосив на важливості процесу самопізнання під час професійного самовизначення. Вчений визначив поняття життєвого циклу кар'єри та описав процес самопізнання як важливий етап на шляху до професійної ідентичності, на якому індивіди ідентифікують та оцінюють свої інтереси, здібності та навички і визначають відповідний професійний напрямок [38, с. 161].

Карл Роджерс у своїх дослідженнях пише, що основною рушійною силою, яка мобілізує людей, є тенденція до самоактуалізації, тобто потреба реалізувати власний природний потенціал. В рамках своєї теорії він розглядав самопізнання як важливий елемент особистісного розвитку, що сприяє професійному самовизначенню. Він стверджував, що процес самопізнання дає можливість особистості приймати обґрунтовані рішення щодо свого професійного шляху на основі власних внутрішніх цінностей та інтересів [12, с. 107].

Самопізнання також включає в себе процес рефлексії власного досвіду, який допомагає людям краще зрозуміти свої професійні пріоритети та компетенції. Рефлексія дозволяє проаналізувати минулий професійний вибір, визначити, як він впливає на сьогодення, і спрогнозувати майбутні результати.

Активний збір даних про професії та аналіз отриманої інформації є одним з основних когнітивних механізмів професійного самовизначення. Цей механізм ґрунтується на вивченні професійних вимог, кар'єрних можливостей, умов праці та соціального престижу в різних професіях. Самопізнання допомагає сформуванню уявлень про власні здібності та інтереси, а ці уявлення можна порівняти з вимогами конкретної професійної діяльності, проаналізувавши інформацію про професію.

Одним з найвідоміших дослідників професійного середовища є Джон Голланд. Він розробив теорію, яка класифікує типи особистості та професійні умови на шість категорій. Аналізуючи ці категорії, люди можуть обрати

професію, яка найкраще відповідає їхньому типу. Це вимагає глибокого аналізу професійної інформації, щоб зробити усвідомлений вибір. Розуміння свого типу дозволяє не тільки порівняти свої характеристики з вимогами конкретної професії, але й визначити рівень освіти, необхідний для оволодіння цією професією та планування своєї кар'єри. [69, с. 77]. Аналіз інформації про свою професію є важливим кроком у процесі професійного самовизначення. Цей процес включає в себе оцінку перспектив працевлаштування, прогнози розвитку ринку праці та конкурентоспроможності людини на ринку.

Прогнозування та прийняття рішення є завершальними етапами когнітивних механізмів професійного самовизначення. Прогнозування передбачає здатність передбачати майбутній розвиток кар'єри, можливі труднощі та наслідки, а також оцінювати ймовірність успіху в обраній професії. Рішення ґрунтуються на самосприйнятті та аналізі інформації, а також на результатах прогнозування майбутнього. Прогнози допомагають визначити, які професії найкраще відповідають цілям і обставинам особистості. Прийняття рішення є завершальним етапом когнітивного механізму професійного самовизначення, на якому особистість робить остаточний вибір професії на основі зібраної та проаналізованої інформації та власних прогнозів.

Іншою важливою групою механізмів, що впливають на процес професійного самовизначення, є соціальні механізми. Соціальні механізми включають в себе вплив взаємодії між соціальним середовищем, культурними та економічними умовами і системою освіти. Соціальні механізми визначають, як соціальні норми, ролі, очікування, підтримка та інші зовнішні фактори впливають на рішення про вибір професії. Розуміння цих механізмів є ключем до глибшого розуміння того, як зовнішні фактори впливають на вибір кар'єри. Соціальне оточення, включаючи сім'ю, друзів, вчителів та інших близьких людей, відіграє важливу роль у процесі професійного самовизначення. Через своє суб'єктивне ставлення до професії та особистості оточення може

передавати певне ставлення до обраної професії, представляти певний образ представників галузі, розповідати різні випадки та анекдоти, пов'язані з професією. Таким чином, постійно згадуючи обрану професію в повсякденних розмовах, ставлення до професії формується несвідомо. Вплив середовища може бути позитивним або негативним і може сприяти формуванню професійної ідентичності або, навпаки, перешкоджати йому [23, с. 384]. Схожої думки дотримується і Кузнецова С.В., яка у своєму дослідженні про вплив батьківських установок на професійні рішення пише, що діти сприймають та уявляють свою майбутню професію через досвід батьків, але не замислюються над тим, чи підходить вона їм [60, с. 161]. Американський психолог Енн Роу проаналізувала вплив сім'ї на вибір професії. Вона стверджувала, що професійні інтереси формуються під впливом батьків і сімейного оточення. Згідно з її теорією, стиль виховання та цінності, успадковані від сім'ї, мають значний вплив на професійні уподобання дітей. Сім'я є першою соціальною групою, в якій діти формують уявлення про роботу та професії, і саме погляди родичів стають основою для майбутнього професійного вибору та розвитку кар'єри. Крім членів сім'ї, на майбутній вибір професії впливають також однолітки та різні соціальні групи. Теорія соціального навчання Альберта Бандури підкреслює важливість соціальної взаємодії в процесі формування моделей поведінки, в тому числі професійної діяльності, оскільки навчання відбувається через спостереження та імітацію [20, с. 54]. Вплив однолітків та соціальних груп є вирішальним у формуванні професійної орієнтації, особливо в юнацькому віці, коли молодь намагається знайти своє місце в суспільстві та визначити своє майбутнє. Соціальне середовище не лише надає інформацію про різні професії, але й формує очікування та критерії, які можуть впливати на вибір. Наприклад, соціальні стереотипи щодо певних професій та ролей можуть призвести до певних кар'єрних шляхів або обмежити можливості.

Система освіти також відіграє важливу роль у процесі професійної автономії, надаючи інформацію про різні професії, озброюючи людей необхідними навичками та формуючи їхню професійну орієнтацію. Система освіти може здійснювати свій вплив через формальні та неформальні механізми. Профорієнтаційна діяльність у навчальних закладах має як консультативний, так і психотерапевтичний ефект. Систематизація та раціоналізація внутрішніх процесів професійного самовизначення особистості знижує рівень проблематизації, формує позитивне ставлення до майбутньої професійної діяльності та підвищує впевненість в успішному вирішенні проблем професійного вибору - такого висновку дійшла у своєму дослідженні Тетяна Клибанівська [5, с. 37]. Дональд Сьюпер, один із провідних дослідників у галузі розвитку кар'єри, наголошує на важливості шкільного навчання у формуванні професійної ідентичності. Згідно з теорією Сьюпера, навчальні заклади відіграють роль «провідника», допомагаючи молодим людям визначити свої професійні інтереси та здібності через шкільні заняття, позакласні заходи та професійне консультування. Система освіти також сприяє професійному самовизначенню, надаючи можливості для практичної діяльності, такої як стажування, волонтерські програми та курси професійної підготовки, які дозволяють студентам отримати практичний досвід у різних професійних сферах.

Психологічні механізми професійного самовизначення є чи не найважливішим аспектом процесу вибору професії, оскільки вони стосуються внутрішніх процесів, які формують уявлення про себе, свої здібності, інтереси та цінності. Ці механізми допомагають людині знайти своє місце у професійному світі, визначити свій кар'єрний шлях і сформувати професійну ідентичність. До ключових психологічних механізмів професійного самовизначення ми віднесемо самопізнання, мотивацію та цінності.

Самопізнання є основним механізмом, який сприяє професійному самовизначенню. Це процес усвідомлення своїх інтересів, здібностей,

цінностей і особистих характеристик. Самопізнання допомагає зрозуміти, які професії найбільш підходять для конкретної особистості, а також які професійні ролі будуть відповідати її внутрішнім потребам. Формуючи свою теорію шести типів, Джон Голланд писав, що люди схильні вибирати професії, які відповідають їх особистісному типу. Його теорія підкреслює важливість самопізнання у професійному самовизначенні, оскільки, зрозумівши свої особистісні риси, людина може обрати професію, яка буде для неї максимально задовольняючою [38, с. 159].

Мотивація - ще один важливий психологічний механізм, який визначає, як люди обирають свою професійну кар'єру. Мотивація - це внутрішня рушійна сила, яка спонукає людей до певних дій для досягнення своїх цілей, у тому числі професійних. Згідно з дослідженнями Абрахама Маслоу, вибір професії значною мірою базується на задоволенні базових потреб людини, таких як фізіологічні потреби, потреба в безпеці, соціальні потреби, потреба в повазі та потреба в самореалізації. Він стверджував, що професійна діяльність часто пов'язана з прагненням до самореалізації та бажанням розвивати свої здібності і досягати високих результатів в обраній професійній діяльності. Однак не всі люди наважуються стати на цей шлях через типові внутрішні конфлікти, досліджені Маслоу, а саме: прагнення до самореалізації та потреба в безпеці. Для самореалізації потрібно бути психологічно, емоційно та соціально відкритим, не боятися ризикувати і не боятися змінювати себе та своє оточення. Прагнення до безпеки змушує людей захищати те, що вони вже набули, наприклад, звички, статус, репутацію та цінності.

Теорія самодетермінації - розроблена Едвардом Десі та Річардом Райаном, також підкреслює роль мотивації у професійному самовизначенні. Спираючись на праці гуманістичного напрямку, вчені стверджували, що професійне самовизначення в своїй більшості залежить саме від внутрішньої мотивації, тобто від бажання реалізувати свої внутрішні потреби і цінності. Десі та Райан виділяли три основні потреби, які впливають на професійний

вибір: автономія, компетентність та пов'язаність. Остання потреба формується у встановленні з іншими людьми довірливих, відкритих відносин, які задовольняють особистість; стосунків, які засновані на почутті приналежності і прив'язаності. Перелічені потреби є вродженими і надзвичайно важливими для функціонування внутрішньої мотивації, тому їх обов'язково треба розвивати. Задоволення цих потреб сприяє позитивному професійному самовизначенню і вибору професії, яка приносить задоволення [12, с. 107]. Девід Макклелланд сформував власну мотиваційну теорію, згідно з якою особистістю рухає одна з трьох основних потреб - успіху, належності чи влади. У кожної особистості є найважливіша потреба, яку вона намагається задовільнити. Вид діяльності особистість уже буде підбирати опираючись на мотивацію, яка домінує.

Цінності є важливим аспектом, який впливає на процес професійного самовизначення. Цінності визначають, що для людини є важливим у житті і професійній діяльності, і вони впливають на вибір професії та кар'єрного шляху.

Теорія ціннісних орієнтацій Шаломом Шварца – ізраїльського психолога, є однією з найбільш відомих теорій, що досліджують цінності як фактор професійного самовизначення. Шварц наголошував, що цінності формуються залежно від потреб особистості в певний віковий період, тобто мають еволюційне значення в процесі розвитку. Він розробив універсальну типологію цінностей, яка включає такі категорії, як досягнення, влада, безпека, гедонізм, стимуляція, універсалізм та інші. Вчений стверджував, що вибір професії часто відображає ціннісні орієнтації людини, наприклад, ті, хто цінують владу, можуть обирати керівні посади, тоді як ті, хто цінують безпеку, можуть обирати стабільні професії [56, с. 109].

Емоції також відіграють важливу роль у процесі професійного самовизначення. Вони можуть впливати на вибір професії, а також на здатність людини реалізувати себе у обраному професійному шляху. Теорія

емоційного інтелекту розроблена Деніелом Гоулманом, також підкреслює важливість емоцій у професійному самовизначенні. Вчений стверджував, що здатність керувати своїми емоціями і розуміти емоції інших є важливим фактором успішного професійного самовизначення. Емоційна інтелектуальність допомагає людині краще зрозуміти свої професійні інтереси і приймати обґрунтовані рішення у виборі кар'єрного шляху.

Самооцінка також є важливим психологічним механізмом, який впливає на професійне самовизначення. Вона визначає, наскільки людина вважає себе здатною досягти успіху у певній професії і наскільки вона готова брати на себе професійні виклики. Самооцінка впливає на професійний вибір, оскільки вона визначає, наскільки людина впевнена у своїх здібностях і наскільки вона готова ставити перед собою високі професійні цілі. В своїй теорії самоактуалізації Карл Роджерс підкреслює значення самооцінки у професійному самовизначенні. Він стверджував, що самоактуалізація, тобто прагнення до повної реалізації своїх потенційних можливостей, є основним мотивом професійного самовизначення. Висока самооцінка сприяє тому, що людина обирає професії, які дозволяють їй максимально реалізувати свій потенціал. Наталія Спиця-Оріщенко, досліджуючи психологічні особливості мотивації підлітків, дійшла висновку, що рівень самооцінки відіграє важливу роль у наявності або відсутності у особистості чітких уявлень і критеріїв стосовно свого професійного розвитку. Адекватна самооцінка сприяє гарній інформованості стосовно вибраної професії, рішучості і впевненості у майбутніх професійних досягненнях [50, с. 88].

Культура, соціально-економічне становище та доступ до ресурсів є важливими соціальними механізмами, що впливають на професійне самовизначення. Вони визначають, які професії вважаються престижними, доступними або ж важливими у певному суспільстві. Теорія культурного капіталу П'єра Бурдьє описує, як культура та соціальний статус впливають на освіту та професійний вибір. Вчений стверджував, що культурний капітал,

тобто знання, освіта та навички, набуті у родині, значно впливають на професійні орієнтації та успішність у кар'єрі. За його теорією, культурні цінності та норми визначають, які професії вважаються престижними або ж відповідними для певних соціальних груп. Отриманий культурний капітал згодом може бути використаним для досягнення поставлених цілей, отримання статусів у різних сферах суспільного життя. Культурний капітал здатний забезпечити матеріальний добробут особистості, сім'ї, організації, суспільства в цілому [15, с. 23]. Ще одним чинником впливу на професійний вибір можна вважати економічні умови, такі як рівень доходу сім'ї, доступ до якісної освіти та ресурсів. Наявність або відсутність економічних можливостей формують список доступних професій та впливають на вибір кар'єрного шляху. Так, наприклад, економічно незабезпечені сім'ї можуть мотивувати своїх дітей вибирати професії з високим рівнем доходу, незалежно від їхніх особистих інтересів чи здібностей. Соціально-економічні умови також включають доступ до професійної освіти, можливості для підвищення кваліфікації та кар'єрного зростання, що впливають на процес професійного самовизначення і формування професійної ідентичності. Соціальні ролі та очікування, пов'язані з ними, значно впливають на вибір професії. Суспільні норми диктують, які професії є більш прийнятними для певних груп людей, а також встановлюють стандарти успіху та соціальної прийнятності. Гендерні стереотипи також мають значний вплив на професійне самовизначення. Суспільні очікування щодо чоловічих і жіночих професій можуть обмежувати вибір професії, особливо для жінок, які часто стикаються з дискримінацією та бар'єрами у «традиційно чоловічих» сферах діяльності. Значний вплив на формування професійної ідентичності мають соціальні очікування та професійні стереотипи. Суспільство вирішує, які професії є прийнятними для певних груп людей, створюючи стереотипи, які можуть як сприяти, так і перешкоджати професійному самовизначенню. Наприклад, певні професії можуть бути асоційовані з високим статусом і престижем, тоді як інші вважаються менш важливими або привабливими. Так, очікування батьків, що

дитина вибере «престижну» професію, може мотивувати її до досягнення високих результатів у навчанні та професійній діяльності, або ж, навпаки, викликати внутрішній конфлікт, якщо обрана професія не відповідає особистим інтересам.

Отже, механізми формування професійного самовизначення охоплюють психологічні, соціальні, економічні, емоційні та когнітивні аспекти, які взаємодіють між собою та впливають на вибір професії. Кожен з цих механізмів має важливе значення у процесі професійного самовизначення. Для окремої особистості вагомість кожного з механізмів буде різною. Основні механізми формують уявлення особистості про саму себе, про її місце у світі, про підходящу професійну діяльність та перспективи кар'єрного розвитку.

1.3. Мотиваційні фактори професійного самовизначення у юнацькому віці

Хоча хронологічні межі юнацького віку визначаються по-різному, сучасна вікова класифікація поділяє юнацький вік на два етапи: ранню юність (старший шкільний вік) 15-18 років та пізню юність 18-23 роки (рання дорослість). Рання і пізня юність є важливими етапами розвитку особистості і характеризуються інтенсивними фізіологічними, психологічними та соціальними змінами. Це період, коли формується ідентичність, визначаються життєві цінності та цілі, розвивається незалежність. Однак юнацький вік також є періодом значних викликів, які можуть мати великий вплив на подальше життя людини. Фізична зрілість настає раніше, ніж психологічна та соціальна, тому поведінка людини стає інфантильною. [39, с. 73].

Юнацький період характеризується завершенням статевого дозрівання і пов'язаними з ним фізіологічними змінами. У цей період активізується ріст тіла, збільшується м'язова маса, змінюється форма тіла та розвиваються вторинні статеві ознаки. Поряд з фізіологічними змінами відбуваються також зміни в гормональній системі, які впливають на емоційний стан юнаків. Це часто призводить до емоційної нестабільності, перепадів настрою та підвищеної збудливості. Ці зміни викликають у людей відчуття дискомфорту, особливо якщо їхній фізичний розвиток не відповідає нормативним очікуванням або відрізняється від фізичного розвитку чоловіків їхнього віку. Це часто призводить до комплексів, заниженої самооцінки та підвищеної невпевненості в собі. Тому важливо, щоб юнаки мали підтримку дорослих, які допоможуть їм прийняти і зрозуміти зміни, що відбуваються в їхньому тілі.

Психологічний розвиток у юнацькому віці пов'язаний з формуванням особистісної ідентичності, зокрема самосвідомості, усвідомлення власних цінностей та життєвих пріоритетів. Це період, коли молоді люди активно

досліджують себе, свої можливості та обмеження, формують власні уявлення про майбутнє, ставлять перед собою робочі та життєві цілі. Цей процес може супроводжуватися внутрішніми конфліктами, і юнаки часто стоять перед необхідністю прийняття важливих рішень. Наприклад, вибір професії, визначення свого місця в суспільстві та підтвердження своєї соціальної ролі. Одним з основних показників цього періоду є прагнення до автономії та незалежності, що часто призводить до конфліктів з родичами, батьками та іншими авторитетними особами. Для багатьох молодих людей цей період супроводжується почуттям самотності та незахищеності. Це призводить до кризи ідентичності, коли вони не впевнені у своєму місці в суспільстві та життєвих цілях. Водночас це період активного пошуку себе, своїх інтересів і талантів, який закладає фундамент для подальшого професійного та особистісного розвитку. Соціальний контекст юнацького віку є дуже важливим і саме в цей період молоді люди беруть на себе нові соціальні ролі та розширюють свої стосунки з суспільством. Це період активного формування соціальних зв'язків, що зазвичай відбувається через участь у різних групах, організаціях та соціальних мережах. Соціальне середовище впливає на формування індивідуальних цінностей і норм поведінки. Важливою є роль однолітків, які є основним джерелом підтримки та впливають на моделі поведінки і процеси прийняття рішень. Важливість дружніх стосунків зростає в юнацькому віці, оскільки саме вони часто є головним орієнтиром для молодих людей у визначенні власної поведінки та життєвих цілей. Важливо також зазначити, що юнацький вік - це період, коли юнаки активно засвоюють соціальні норми та ролі, необхідні їм для успішної інтеграції в доросле життя. Цей процес відбувається через освіту, професійну підготовку та участь у громадському житті. Водночас юнаки часто стикаються з проблемами соціального тиску і повинні відповідати певним соціальним стандартам, що може викликати стрес і тривогу. Підтримка сім'ї, школи та інших соціальних інститутів відіграє важливу роль у допомозі молодим людям адаптуватися до нових ситуацій і знайти своє місце в суспільстві. Основним

завданням молодих людей є розвиток якостей, необхідних для гармонійного та повноцінного життя. Вони повинні відповідати соціальним вимогам, допомагати визначати та орієнтуватися у світі дорослих, приймати та засвоювати соціальні ролі, вирішувати конфлікти та долати труднощі. [72, с. 48].

Професійне самовизначення в юнацькому віці є важливим етапом особистісного розвитку, який визначає подальший життєвий шлях особистості. Цей процес включає професійний вибір, створення професійного плану та набуття професійної ідентичності. Юність - це період, коли людина активно шукає своє місце в суспільстві, визначає свої інтереси, здібності та цінності. Водночас професійне самовизначення в цьому віці має певні особливості та ризики, які необхідно враховувати. У центрі цього процесу перебувають мотиваційні чинники, які підштовхують молодих людей до певних дій та вибору. Виявлення та аналіз цих факторів є важливим для розуміння природи професійного самовизначення.

Мотивація - це психологічний процес, який спонукає особистість діяти або виконувати дії для досягнення певної мети. Це внутрішня рушійна сила, яка визначає рівень енергії, наполегливість і тривалість діяльності, яку особистість здійснює для досягнення мети. Мотивація може бути усвідомленою або неусвідомленою і включає різні фактори, такі як потреби, бажання, цілі, очікування та інтереси. У контексті професійного самовизначення мотивація визначає рівень зацікавленості людини в певній професії та бажання досягти успіху в обраній сфері. [11, с. 78].

Мотиваційні фактори - це специфічні чинники, які визначають вибір кар'єри. Вони можуть бути як внутрішніми (особисті цінності, інтереси та амбіції), так і зовнішніми (вплив батьків, соціальний статус та економічна ситуація). Мотиваційні чинники професійного самовизначення є ключовими для процесу вибору професії та побудови кар'єри. Вони визначають, чому особистість обирає ту чи іншу професію, які цілі ставить перед собою і які

засоби планує використовувати для досягнення цих цілей. Ці фактори є багатовимірними за своєю природою і можуть бути класифіковані за різними критеріями, включаючи внутрішню і зовнішню мотивацію, особисті інтереси, соціальні впливи та економічні умови.

Інтерес до певної галузі діяльності є одним із найважливіших мотивів. Якщо особистість має сильний інтерес до певної галузі, це спонукає її до вибору відповідної професії. Крім того, щира зацікавленість професією сприяє глибокому зануренню у діяльність, формуванню професійних навичок і задоволенню від роботи. Інтерес до певної діяльності досліджували Джон Голланд, Едвард Десі, Річард Райан, Карл Роджерс, Віктор Врум. Вчені стверджували, що інтерес до професії може бути потужним джерелом внутрішньої мотивації, яка забезпечує тривалу і стійку залученість у професійну діяльність.

Цінності людини є важливим елементом у процесі професійного самовизначення. Це пов'язано з тим, що цінності відображають глибокі переконання та принципи особистості, які керують її поведінкою, включаючи вибір професійного шляху. Професійний вибір ґрунтується на бажанні особистості реалізувати такі життєві цінності, як допомога іншим, самовираження та високі досягнення. Різні дослідники вивчали вплив особистих цінностей на мотивацію професійного самовизначення та зосереджували увагу на їхньому впливі на вибір професії, задоволеність роботою та професійну задоволеність.

Самоактуалізація є одним з ключових елементів, що впливають на мотивацію професійного самовизначення. Вона відображає бажання реалізувати свій потенціал, досягти особистих цілей і знайти себе в професійному житті. Цю тему вивчали багато вчених, які підкреслювали важливість самоактуалізації в процесі вибору професії та побудови кар'єри. Абрахам Маслоу є одним з найвідоміших дослідників, який розглядав самоактуалізацію в контексті професійної орієнтації. У своїй теорії ієрархії

потреб Маслоу поставив самоактуалізацію на вершину піраміди потреб. Він стверджував, що після задоволення базових потреб люди прагнуть самореалізуватися, тобто повністю розкрити свій потенціал, що може бути пов'язано з вибором професії, де вони можуть проявити свої таланти і навички [57, с. 60]. Карл Роджерс вважав, що люди повинні обирати професію, в якій вони можуть бути автентичними, щоб реалізувати свої справжні бажання та цінності. Ерік Еріксон розробив теорію психосоціального розвитку, однією з основних стадій якого є «особистісна невизначеність проти рольової невизначеності». Згідно з теорією вченого, в юнацькому віці, на третій і четвертій стадіях розвитку, люди намагаються визначити свою професійну ідентичність, що є важливим аспектом самореалізації. Еріксон вважав, що успішне вирішення цієї кризи призведе до відчуття особистісної цілісності та самореалізації [22, С. 29-30].

Матеріальні стимули є важливим елементом зовнішньої мотивації до професійної діяльності, оскільки вони відображають прагнення забезпечити власну фінансову безпеку, підвищити рівень життя та досягти соціального статусу. Матеріальна мотивація включає рівень заробітної плати, можливості кар'єрного зростання та соціальні гарантії, які часто є важливими мотивами для вибору професії. Ці аспекти мотивації були розроблені Фредеріком Герцбергом у його двохфакторній теорії мотивації. Вчений розділив фактори, що впливають на мотивацію, на «гігієнічні» (зовнішні) та «мотиваційні» (внутрішні). До гігієнічних факторів Герцберг відносив матеріальні стимули, такі як заробітна плата, пільги та умови праці, і стверджував, що самі по собі вони не мотивують продуктивність, але їх відсутність може викликати незадоволеність і зниження продуктивності [11, С. 83-84]. Ще одна цікава точка зору викладена в теорії очікувань Віктора Врума, згідно з якою мотивація людини залежить від її очікувань щодо результату діяльності та отриманої матеріальної винагороди. Він підкреслює, що вибір людиною професії або кар'єрного шляху базується на оцінці того, який матеріальний

дохід принесуть її зусилля і чи буде цей дохід відповідати її очікуванням [29, С. 56-58].

Соціальний статус є важливим мотивом у процесі професійного самовизначення, оскільки він відображає прагнення людини до визнання, поваги, престижу та впливу в суспільстві. Бажання бути визнаним у суспільстві та досягти певного соціального статусу може мотивувати людину до вибору професії, яка дозволить їй реалізувати свої прагнення.

Вплив оточення є ще одним важливим фактором у формуванні мотивації професійної діяльності. Середовище включає сім'ю, друзів, навчальні заклади, культурні та соціальні норми, які разом впливають на вибір професії. Їхні очікування, поради та приклади можуть бути потужним джерелом мотивації.

Таким чином, мотиваційний аспект професійного самовизначення є важливим фактором, що впливає на вибір професії та подальшу кар'єру людини. Мотивація визначає внутрішні та зовнішні причини, які спонукають людину займатися певною діяльністю. Вона є індивідуальною для кожної людини і відіграє важливу роль у процесі професійного самовизначення в юнацькому віці.

Висновки до першого розділу

Професійне самовизначення починається з усвідомлення особистих інтересів, цінностей, здібностей і амбіцій і закінчується вибором професійного шляху, відповідного цим внутрішнім принципам. Складне і багатогранне професійне самовизначення охоплює не тільки момент вибору професії, а й тривалий процес адаптації, розвитку і самореалізації в обраній професії. Наукові дослідження показують, що професійне самовизначення є важливим етапом у житті кожної людини, оскільки воно впливає на задоволеність життям, рівень соціальної адаптації та особистісний ріст.

Процес формування професійного самовизначення охоплює комплекс різних механізмів, що діють на різних рівнях: від особистісних і когнітивних до соціальних і емоційних. Ці механізми взаємодіють між собою, формуючи єдиний процес вибору професії, адаптації до неї і подальшого професійного розвитку. Соціальні механізми описують вплив соціального оточення, освітньої системи, культурних та соціально-економічних умов, а також соціальних ролей та очікувань. Психологічні механізми професійного самовизначення включають різноманітні внутрішні процеси, такі як самопізнання, мотивація, цінності, емоції та самооцінка. Когнітивні механізми професійного включають самопізнання, аналіз інформації про професії, прогнозування майбутнього розвитку кар'єри та прийняття рішень. Дослідження таких вчених, як Джон Голланд, Абрахам Маслоу, Енн Роу, Альберт Бандура, П'єр Бурдьє, Шалом Шварц, Карл Роджерс, Дональд Супер дозволяють глибше зрозуміти складність всіх механізмів професійного самовизначення та їх вплив на процес вибору професії.

Процес професійного самовизначення відбувається в юнацькому віці, який характеризується великими змінами і викликами, що впливають на фізіологічний, психологічний і соціальний розвиток особистості. У цей період

зкладаються основи життя, визначаються життєві цілі та цінності, формується особистісна ідентичність. Однак цей процес не є безпроблемним і існує низка бар'єрів, які заважають зробити правильний вибір професії.

Мотиваційні чинники відіграють особливо важливу роль у професійному самовизначенні. Сюди входять як внутрішні, так і зовнішні аспекти, що визначають вибір особистості. До внутрішніх чинників належить інтерес до певної сфери, який розглядається як сильний стимул, що сприяє не лише вибору професії, а й успіху в ній. Особистісні цінності є основою для прийняття рішення про вибір професії. Самоактуалізація як внутрішній мотиваційний фактор дозволяє людині реалізувати свій потенціал, досягти особистих цілей і знайти сенс у своїй роботі. До зовнішніх чинників належать матеріальні мотивації, які забезпечують задоволення базових потреб і сприяють економічній безпеці. Соціальний статус також є важливою зовнішньою мотивацією, оскільки він впливає на вибір професії, забезпечуючи не лише економічний добробут, але й соціальне визнання та престиж. Вплив навколишнього середовища є сильним мотиватором, оскільки соціальні зв'язки, культурні норми, гендерні ролі та спостереження за поведінкою інших людей також впливають на вибір професії.

Отже, можна зробити висновок, що процес професійного самовизначення це «живий процес», який в режимі реального часу намагається максимально точно поєднати всі внутрішні індивідуальні характеристики особистості з поточними можливостями та потребами суспільства. Процес професійного самовизначення повільно переходить в професійне становлення особистості та в розвиток кар'єри впродовж всього життя.

Розділ 2 Організація та методи дослідження мотиваційних факторів професійного самовизначення у юнацькому віці

2.1. Методичні основи індивідуального підходу у вивченні мотивації професійного самовизначення

Для дослідження мотиваційних чинників професійного самовизначення науковці використовують психодіагностичні підходи та методики. Ці методи дають змогу виявити та оцінити психологічні особливості особистості, мотиваційні чинники, інтереси, самооцінку та адаптаційні можливості. Психодіагностичні підходи - це сукупність теоретичних принципів і практичних інструментів, що використовуються для вивчення та оцінки психологічних особливостей особистості. Ці підходи та методи спрямовані на розкриття внутрішнього світу, якостей, здібностей, емоційних станів, мотиваційних чинників та інших психологічних аспектів особистості. Психодіагностичні підходи, спрямовані на вивчення психологічних чинників мотивації, відіграють важливу роль у розумінні всього процесу професійного самовизначення. У зв'язку з неоднозначністю та багатогранністю поняття «професійна мотивація» не існує єдиного підходу до дослідження та вивчення мотивації особистості. Основними підходами є особистісний підхід, віковий підхід, індивідуальний підхід та діяльнісний підхід.

Особистісний підхід до вивчення мотивації професійного самовизначення фокусується на вивченні особистісних характеристик, інтересів, установок, цінностей і мотивацій, які впливають на вибір професії. Цей підхід передбачає, що мотивація - це не просто реакція на зовнішні стимули, а суто особистісний процес, який залежить від індивідуальних цінностей, потреб, цілей та особистого життєвого досвіду. Вибір професії не є випадковим процесом, а відображає глибокі внутрішні прагнення і потенціал особистості. Особистість розглядається як цілісна система, що поєднує в собі

мотивації, цінності, установки, самосприйняття і життєві цілі. Особистісний підхід підкреслює ставлення людини до конкретної професії та готовність брати на себе відповідальність за власний вибір. Такі мотивації, як самореалізація, задоволення від роботи, бажання реалізувати свої цінності та досягти вищого статусу, мають вирішальне значення для професійного самовизначення. Цей підхід допомагає зрозуміти, як зовнішні фактори, такі як ринок праці та суспільні очікування, поєднуються з власними потребами та цінностями для визначення кар'єри.

Віковий підхід до вивчення мотивації до професійного самовизначення фокусується на вікових змінах когнітивних процесів, емоційного розвитку, мотивації та соціальної поведінки. Цей підхід розглядає психічний розвиток як динамічний процес, що базується на вікових стадіях. Кожна стадія характеризується специфічними особливостями розумової діяльності індивіда. Дитинство, підлітковий вік, юність, зрілість і старість - кожна стадія має свої особливості, завдання і проблеми. Наприклад, у юнацькому віці формується особистість і починають з'являтися перші уявлення про майбутню професійну діяльність. У юнацькому віці основна увага приділяється прагненню до незалежності, самореалізації та соціального визнання. На кожному етапі розвитку є ключові періоди, коли професійне самовизначення набуває особливого значення. Так, якщо в юнацькому віці мотивація часто пов'язана з вивченням власних інтересів і здібностей, то в дорослому віці на професійні рішення часто впливають практичні міркування, такі як стабільність, кар'єрний розвиток і фінансова вигода. Можна зробити висновок, що віковий підхід може допомогти зрозуміти, як змінюється мотивація професійного вибору на різних етапах життя і які фактори впливають на цей процес у різні періоди розвитку [67, С. 74-76].

Діяльнісний підхід зосереджує увагу на структурі діяльності та взаємозв'язку між мотивами, цілями, засобами та результатами. Основна ідея полягає в тому, що психіка особистості формується і розвивається в процесі

позитивної взаємодії індивіда з навколишнім світом. Мотивація до професійного самовизначення розглядається як результат участі в сукупності видів діяльності, що реалізують здібності, інтереси та цінності особистості. У цьому підході важливу роль відіграє процес досягнення конкретних цілей, оцінка результатів діяльності та можливість проактивно впливати на свою кар'єру. Професійне самовизначення - це не лише вибір професії, а й результат активного пошуку та опрацювання способів реалізації своїх компетенцій у певній професійній сфері. [48, С. 105-112].

Індивідуальний підхід у психології - це вивчення та опис індивідуальних відмінностей у різних рисах особистості, включаючи темперамент, характер, інтелект, здібності, цінності, емоційну сферу та індивідуальні реакції на зовнішнє середовище. Основна ідея індивідуального підходу полягає в тому, що кожна людина має унікальний набір психічних характеристик, які впливають на її поведінку, процеси прийняття рішень і розвиток. У процесі професійного самовизначення молоді люди враховують не лише загальні соціальні тенденції, ринкові умови та можливості професійного розвитку, а й особистісні характеристики, такі як здібності, інтереси, цінності та особистісні риси. Це дозволяє їм обрати найбільш підходящу професію, яка поєднує внутрішній світ особистості з вимогами ринку праці та сприяє успішній самореалізації особистості.

Вивчення мотиваційних установок особистості є одним з основних напрямків індивідуального підходу. Відповідно, значний вплив на вибір професійної кар'єри мають наступні мотиваційні фактори. Це мотивація досягнення, прагнення до успіху, ступінь відповідальності та ставлення до ризику. Деякі люди від природи дуже спокійні і в більшості випадків прагнуть до стабільності та передбачуваності в роботі. Інші віддають перевагу новим викликам і ризикованим рішенням, завжди шукають змін, нової роботи і кар'єрного зростання. Ці відмінності формують основу для різних підходів до вибору кар'єри.

Індивідуальні відмінності також відображаються на здібностях. Деякі люди мають високі інтелектуальні здібності, в той час як інші - творчі або практичні здібності. Важливо, щоб професія відповідала цим здібностям, оскільки це вплине на задоволеність роботою та кар'єрні можливості. Наприклад, творчі люди можуть обрати мистецьку чи інноваційну сферу, а аналітичні - наукову чи інженерну професію. Ціннісні орієнтації також відіграють важливу роль у професійному самовизначенні. Якщо для одних пріоритетом є кар'єра та матеріальний успіх, то для інших - баланс між роботою та сім'єю або можливість допомагати іншим. Ці цінності слід враховувати при виборі професії, щоб уникнути в майбутньому внутрішніх конфліктів і незадоволеності.

Для вивчення індивідуальних особливостей використовуються різні методи, що дозволяють проаналізувати індивідуальні відмінності в мотиваційних чинниках професійного самовизначення. Наприклад, спостереження дозволяє проаналізувати поведінку людини в реальних ситуаціях, особливо в контексті професійної діяльності. Спостереження використовується для виявлення моделей поведінки, пов'язаних з вибором і виконанням професійних завдань. Бесіди та інтерв'ю використовуються для аналізу професійних цілей, мотиваційних чинників та ціннісних орієнтацій людини. Цей метод дозволяє виявити особисті погляди та уявлення про власний професійний розвиток. Методологія життєвого шляху - це підхід, який вивчає історію життєвих рішень людини з метою виявлення основних етапів її професійного вибору та мотиваційних чинників, що впливають на її рішення. Інші методи, що використовуються в індивідуальному підході, включають різні опитувальники для вимірювання мотиваційних конструктів та інструменти для оцінки професійних інтересів (наприклад, методика Джона Голланда, методика Л. Йовайши [17, С. 376-404], 16-факторний особовий опитувальник Р. Б. Кеттелла [37, с. 686]). Також до методів цього підходу належать анкети, що оцінюють самооцінку і кар'єрні цілі (наприклад, методика

діагностики самооцінки, методика діагностики професійної спрямованості особистості Б. Басс [18, с. 195]), та когнітивні тести, що аналізують очікування успіху та сприйняття власних здібностей (наприклад, методика діагностики мотивації до успіху та методика діагностики до уникнення невдач Т. Елерс [55, С. 65-70]). Для виявлення несвідомих мотивів, що лежать в основі професійного самовизначення, використовуються проєктивні методики (наприклад, психометричний тест Сьюзен Деллінгер, Тематичний апперцептивний тест (ТАТ) [33, с. 77]).

Аналіз психодіагностичних підходів до вивчення психологічних чинників мотивації професійного самовизначення представляє широкий науковий підхід до розуміння цього складного процесу. Кожен підхід робить свій внесок у розуміння того, як різні чинники впливають на мотивацію професійного вибору. Поєднання цих підходів забезпечує більш глибоке і всебічне розуміння процесу професійного самовизначення, що важливо для психологічного супроводу і консультування людей у критичні періоди їхнього життя.

Таким чином, індивідуально-психологічні підходи до мотивації професійного самовизначення наголошують на необхідності врахування унікальних особливостей кожної людини. Компетентність, мотивація, цінності та особистісні риси визначають не лише вибір професії, але й те, наскільки успішною та повноцінною буде людина у своїй кар'єрі. Такий підхід допомагає людям краще зрозуміти власні внутрішні потреби та зробити усвідомлений вибір професії.

2.3. Інструментарій дослідження мотиваційних чинників у професійному самовизначенні

Професійне самовизначення є важливим етапом у житті кожної людини, оскільки він визначає її майбутній кар'єрний шлях, життєві цілі та соціальний статус. Для того, щоб мати змогу проаналізувати мотиваційні чинники, що впливають на професійне самовизначення, використовуються різні психологічні методики, які дозволяють оцінити мотиваційні установки, а також самооцінку, цінності та інші важливі фактори, що визначають професійний вибір.

Метою дослідження є виявлення цілісного або конфліктного характеру взаємозв'язків мотиваційних факторів, що впливають на процес професійного самовизначення. Правильне розуміння та прийняття власних індивідуальних особливостей є ключовим елементом успішного професійного самовизначення. Кожна особистість має унікальний набір здібностей, інтересів, цінностей і особистісних рис, які впливають на її потенціал у тій чи іншій професії. Усвідомлення цих характеристик допомагає особистості робити більш обґрунтований вибір кар'єрного шляху, який відповідатиме її внутрішнім потребам і забезпечуватиме задоволення від роботи. Саме тому здатність об'єктивно оцінити та прийняти свої сильні та слабкі сторони, а також знайти сферу, де ці риси будуть максимально реалізовані, є важливою умовою для довготривалої успішної кар'єри та гармонійного розвитку особистості. Неприйняття своїх індивідуальних рис може призвести до вибору професії, що не відповідає реальним інтересам і здібностям особистості. Це може викликати внутрішній конфлікт і відчуття незадоволеності, оскільки особа буде змушена виконувати діяльність, яка не приносить задоволення або не відповідає її природним нахилам. Неправильно вибрана професія суттєво впливає на мотивацію до успіху, оскільки особистість може відчувати відсутність внутрішнього інтересу та задоволення від своєї роботи. Коли

професійна діяльність не відповідає індивідуальним схильностям, здібностям або цінностям, це призводить до зниження ініціативи та продуктивності, оскільки завдання сприймаються як рутинні й безглузді. У таких випадках мотивація досягати успіху знижується, адже досягнення у сфері, яка не приносить радості або самореалізації, не викликають відчуття особистої значущості. В результаті, людина може втратити прагнення до професійного зростання, розвитку нових навичок або навіть залишатися на одному місці, відчуваючи розчарування та внутрішній конфлікт. Також неприйняття індивідуальних особливостей значно знижує самооцінку, оскільки людина починає порівнювати себе з іншими, орієнтуючись на чужі стандарти замість того, щоб визнавати та цінувати власні унікальні риси. Це породжує відчуття неповноцінності та невпевненості в собі, коли особа постійно відчуває, що не відповідає очікуванням або нормам. Замість того, щоб розвивати свої сильні сторони, людина фокусується на своїх слабкостях, що ще більше підриває її впевненість у собі та здатність досягати успіху. Такий внутрішній конфлікт веде до постійної самокритики, стресу та емоційного виснаження, що в підсумку гальмує особистісний і професійний розвиток.

У цьому дослідженні було використано наступні психодіагностичні методики: опитувальник професійного самовизначення Джона Голланда, опитувальник діагностики самооцінки, психогіометричний тест Сьюзен Діллінгер, опитувальник «Діагностики мотивації до успіху» та Діагностики мотивації до уникнення невдач» Т. Елерса. Кожен із цих опитувальників надає можливість отримати цінні дані для аналізу мотиваційних особливостей юнаків в процесі професійного самовизначення.

Методика Джона Голланда - одна з найвідоміших і найпоширеніших методик оцінки професійного самовизначення. В її основі лежить теорія типів особистості, згідно з якою люди обирають професію відповідно до свого типу особистості. Голланд визначає шість типів особистості: Реалістичний, Інтелектуальний, Соціальний, Конвенційний, Підприємницький і

Артистичний. Кожен тип особистості характеризується певними інтересами, здібностями та мотиваційними установками, які можуть визначити, в яких сферах людина може максимально реалізувати свій потенціал. За допомогою цього методу можна визначити, які типи особистості переважають в досліджуваній вибірці, а також виявити інтереси і тенденції у виборі професії. Результати тесту допомагають зрозуміти, як особистісні характеристики респондентів впливають на їхні професійні прагнення та мотивацію. Такий підхід дозволяє зробити висновки про те, як певні типи особистості пов'язані з конкретними професійними інтересами та мотиваційними установками [17, С.376-378].

Ще одним методом оцінки індивідуальних особливостей є проєктивний метод «Психометричний тест» Сьюзен Деллінгер [33, С. 77-80]. В основі тесту лежить ідея про те, що люди підсвідомо обирають зовнішність, яка найбільше відповідає їхньому внутрішньому «я» та індивідуальності. Ця методика є швидким інструментом для первинного аналізу особистісних та поведінкових особливостей. Методика визначає п'ять основних геометричних фігур: квадрат, трикутник, коло, зигзаг і прямокутник. Кожна фігура символізує певну рису особистості або спосіб мислення. Наприклад, ті, хто обирає квадрат, схильні до організованості та системності, а ті, хто обирає трикутник, орієнтовані на лідерство та досягнення. Тест допомагає визначити мотиваційні установки та риси особистості, які можуть впливати на вибір професії, а також дає краще розуміння того, як внутрішні потреби людини формують її професійні прагнення.

Методика діагностики самооцінки дозволяє визначити рівень самооцінки респондента, а також ідентифікувати її стабільність та адекватність [33, С. 103-104]. Так, самооцінка є важливим компонентом особистості, що суттєво впливає на мотивацію досягнення та професійне самовизначення. Люди з високою самооцінкою зазвичай більш упевнені в собі та схильні до ризиків, що може сприяти вибору більш амбітних професійних

цілей. Методика представлена у вигляді тесту, де перелічені певні характеристики особистості, як показано в Таблиці 2.1., і респонденту необхідно поділити їх на ті, що він вважає притаманними власному ідеалу та на ті, які у ідеалі відсутні.

Таблиця 2.1.

Перелік якостей особистості в методиці діагностики самооцінки

1. Акуратність	15. Мрійливість	29. Розв'язність
2. Безтурботність	16. Наполегливість	30. Самозабуття
3. Боягузливість	17. Ніжність	31. Сором'язливість
4. Вередливість	18. Невимушеність	32. Стриманість
5. Вишуканість	19. Нервовість	33. Терпимість
6. Гордість	20. Нерішучість	34. Турботливість
7. Грубість	21. Нестриманість	35. Упертість
8. Жалісливість	22. Образливість	36. Холодність
9. Жвавість	23. Обережність	37. Чарівність
10. Життєрадісність	24. Педантичність	38. Чуйність
11. Заздрість	25. Повільність	39. Щирість
12. Захопленість	26. Поміркованість	40. Ентузіазм
13. Злопам'ятство	27. Поступливість	
14. Легковір'я	28. Рішучість	

Результати оцінки самооцінки дозволяють оцінити, наскільки учасники впевнені в собі та своїх професійних компетенціях. Це важливий аспект професійного самовизначення, оскільки низька самооцінка може перешкоджати реалізації професійних цілей, а надмірно висока самооцінка може призвести до неадекватних очікувань. Аналізуючи самооцінку, можна зробити висновки про те, як вона впливає на мотивацію досягнення та мотивацію уникнення невдач, які є важливими факторами в контексті професійного вибору.

Методика «Діагностика мотивації до успіху» Т. Елерс спрямована на визначення рівня мотивації до досягнень. Ця методика допомагає оцінити, наскільки сильним є бажання досягти успіху, скільки зусиль особистість готова докласти для його досягнення і наскільки вона цінує свій успіх. Особистості з високим рівнем прагнення до досягнень часто є цілеспрямованими та впевненими у своїх силах, що важливо при виборі амбітних професійних цілей. Діагностуючи прагнення до досягнень, можна зробити висновки про те, наскільки учасники орієнтовані на досягнення високих результатів і які професії їх цікавлять. Це особливо важливо в контексті професійного самовизначення, оскільки амбіції та бажання досягти успіху є важливими мотивами для вибору конкурентоспроможної професії [35, С. 146-149]. Методика являє собою 41 твердження, на які респонденту необхідно дати один із двох варіантів відповідей «так» чи «ні».

Методика «Діагностика мотивації до уникнення невдач» також розроблена Т. Елерс і дозволяє визначити рівень страху перед невдачами у респондентів. Особистості з високим рівнем мотивації уникнення невдач можуть намагатися уникати ситуацій, які можуть призвести до невдачі, та обирати менш ризикований кар'єрний шлях. З іншого боку, низький рівень цієї мотивації свідчить про те, що людина не боїться невдач і готова брати на себе відповідальність у ситуаціях підвищеного ризику. Ця методика може бути використана для визначення того, чи є страх невдачі фактором, що обмежує професійне самовизначення учасників, і як він впливає на їхній професійний вибір. Вона також може допомогти краще зрозуміти, які механізми учасники використовують для подолання страху невдачі. Методика представляє собою список слів із 30 рядків, по 3 слова в кожному рядку. В кожному із рядків треба обрати слово, але найбільше характеризує респондента [35, С. 152-154].

Можна зробити висновок, що інструментарій, використаний для вивчення мотиваційних чинників юнаків в процесі професійного самовизначення, був ретельно підібраний з урахуванням особливостей

досліджуваної вікової категорії та завдань дослідження. Анкетування, опитувальники та психологічні методи дозволили отримати загальну картину мотиваційних установок, самооцінки, особистісних якостей та зовнішніх чинників, що впливають на професійний вибір. Ці методи надали можливості для якісного та кількісного аналізу і дозволили зробити об'єктивні висновки про домінуючі мотиваційні чинники та їх взаємозв'язок з особистісними характеристиками юнаків.

Використання різних психодіагностичних методик дозволить глибше зрозуміти внутрішні і зовнішні мотиваційні чинники, що впливають на процес вибору професії. Результати, отримані за допомогою обраного інструментарію, дозволяють сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо оптимізації професійного самовизначення та побудови ефективної системи підтримки юнаків у критичний період їхнього життя.

2.3. Процедура емпіричного дослідження та характеристика вибірки досліджуваних

Емпіричні дослідження є основою для збору та аналізу даних у психології, соціології та інших гуманітарних науках. Для того, щоб отримати реальні факти про різні психічні явища, необхідно використовувати певні методи та підходи. Дотримання процедур емпіричного дослідження є дуже важливим, оскільки гарантує надійність, валідність та наукову релевантність отриманих результатів.

Оскільки вікові межі юнацтва досить великі, цей період охоплює вік від 15 до 24 років та розподіляється на ранню юність (15-17 років) та пізній юнацький період (18-24 роки), для формування вибірки вирішальним фактором став період визначення з напрямком навчання в вищому навчальному закладі. Для дослідження мотивації професійного самовизначення було сформовано вибірку із учнів 11 класів Комунального закладу освіти "Криворізький ліцей "КОЛІЯ" Дніпропетровської обласної ради" віком від 16 до 17 років. Ця вибірка є найбільш репрезентативною для вивчення мотивів професійного самовизначення. По-перше, ранній юнацький вік - це етап, коли учні завершують середню освіту і стоять перед остаточним вибором майбутньої професійної кар'єри. Для більшості учнів це критичний період, коли їм доводиться приймати рішення, які вплинуть на їхню майбутню кар'єру та життя. По-друге, учні 11-х класів вже мають певний життєвий досвід, знання про свої інтереси та здібності, а також базове уявлення про професії, отримане в школі та під час бесід з батьками і психологами, що робить їхні відповіді більш обґрунтованими та релевантними для цього дослідження. По-третє, в цей період відбувається активне формування соціальної та професійної ідентичності. У цей період формуються стійкі мотиваційні установки та готовність брати на себе відповідальність за вибір свого майбутнього. Тому учні 11-х класів найбільш зацікавлені в аналізі своєї

професійної мотивації та найактивніше залучені до процесу самовизначення. Ці фактори роблять 11-класників ідеальною вибіркою для аналізу мотивів професійного самовизначення, оскільки вони стоять на порозі важливого життєвого вибору.

Залучення учнів до психодіагностики відбувалося під час практики в Комунальному закладі освіти "Криворізький ліцей "КОЛІЯ" Дніпропетровської обласної ради" під час уроків психології. Разом із психологом навчального закладу ми розповіли учням про важливість правильного професійного самовизначення. Розповіли як відбувається процес професійного самовизначення, в якому віці необхідно робити вибір, хто може допомогти прийняти рішення та які можливі наслідки правильного чи неправильного професійного самоозначення. Також ми розповіли, що дослідження, у якому вони будуть приймати участь, дасть їм змогу краще зрозуміти себе, свої сильні та слабкі сторони, свої індивідуальні особливості, усвідомити власні мотиваційні чинники і пріоритети. Саме такий підхід зробив їхнє залучення природним, логічним та відповідальним. Частина старшокласників вже цікавилась професійним самовизначенням, інші ще до цього питання не дійшли, але більшість учасників хотіли зрозуміти як їхні здібності, мотивації та інтереси можуть бути корисними в різних професіях. Через необхідність уже скоро визначатися з професією, учні піддаються тиску з боку батьків, вчителів та суспільства в цілому, а участь у дослідженні дає їм можливість краще зрозуміти свою внутрішню мотивацію і стати більш впевненими у прийнятті остаточних рішень щодо майбутньої кар'єри. Крім того участь у таких дослідженнях є своєрідним самоаналізом для юнаків і можливістю отримати нові знання про себе. Загалом їх інтерес до психологічних та мотиваційних досліджень зумовлений природною цікавістю до особистісного розвитку та прагненням до самопізнання, а участь у таких проектах також дає можливість дізнатися про сучасні підходи до вибору професії, підвищити рівень обізнаності про фактори, що впливають на їхнє

самовизначення, та надати корисні рекомендації у прийнятті важливих життєвих рішень.

Тож у дослідженні мотиваційних факторів професійного самовизначення прийняли участь 52 учні 11 класів КЗО «КЛ «КОЛІЯ» ДОР». Оскільки учні навчають на трьох різних факультетах, це дає можливість порівняти індивідуальні особливості з вибраним профілем навчання та зробити висновки стосовно наявності або відсутності зв'язку між основними мотивами та профілями навчання. Із 52 учнів, на художньому профілі навчаються – 21 учень, на математичному – 13 учнів та на профілі іноземної філології – 18 учнів.

Перед проведенням дослідження ми разом з психологом навчального закладу повели інструктаж щодо прозорості, відкритості у наданні відповідей з опитувальників. Опитування проводилося в електронному форматі за допомогою Google Форми, куди були перенесені всі бланки для опитування. Перед початком опитування учасників попросили заповнити анкету, в якій вони засвідчили свої данні, та дали відповіді на декілька додаткових питань, які дозволяють додатково оцінити загальний стан ситуації професійного самовизначення:

- Чи визначились Ви з майбутньою професією?
- Хто найбільше вплинув на Ваш вибір?
- Який мотив є найважливіший для вас при виборі професії?

Першим опитувальником була методика Джона Голланда представлена у вигляді анкети [17, с. 376]. Учасникам надався електронний зразок бланку тесту з переліком 42 пар професій, що підлягають оцінюванню. Цей перелік включає питання про інтереси, професійні уподобання та вид діяльності, якому їм необхідно було віддати перевагу одній із професій. Кожне питання в тесті вимагає відповіді на те, чи є певна діяльність привабливою чи ні. Учні обирали, наскільки їм подобаються певні види діяльності та роботи

(наприклад, «робота з технологіями», «аналіз даних», «допомога людям»). Після тестування, ми оцінили відповіді і визначили, які види діяльності отримали найвищі бали у кожного з учнів.

Другою була методика «Психометричний тест» Сьюзен Деллінгер представлена у вигляді фігур. Перед початком тесту учасникам запропонували вийти на перерив, чогось випити або прогулятись 15 хвилин, для того щоб вони змогли розслабитись і відкритись для наступного тесту. Потім учням показали зображення п'яти геометричних фігур: квадрат, трикутник, коло, зигзаг та прямокутник. Кожен із них обрав фігуру, яка йому найбільше подобається або здається найбільш привабливою на підсвідомому рівні та відмітив свій вибір. Потім учасникам треба було обрати лише одну фігуру, а розташувати всі п'ять фігур у порядку пріоритетності (від найбільш привабливої до найменш привабливої) та відмітити свої результати в електронному бланку відповідей. Кожна фігура, яку вибирає респондент, має своє значення. Перший вибір респондента зазвичай є найбільш важливим і відображає його домінуючий тип особистості. Наступні вибори допомагають побачити інші важливі риси, які можуть проявлятися в різних життєвих ситуаціях.

Після невеликої перерви ми перейшли до третього тесту на виявлення рівня самооцінки. Для цього було використано методику визначення самооцінки, що спрямована на оцінку рівня адекватності [33, С. 103-104]. Методика базується на співставленні реального та ідеального «Я» та виявляє наявність або відсутність внутрішніх конфліктів. Методика є важливою для розуміння рівня впевненості в собі та своїх можливостях, що є важливим у професійній діяльності. Учням роздали бланки в паперовому вигляді та електронному, в яких був перелік певних якостей та рис особистості (наприклад доброта, чесність, агресивність тощо). Потім їх попросили представити образ ідеального «Я» і відмітити якості, які йому належать, так же зробити і з неідеальним «Я».

Для виявлення мотивації було використано дві методики Теодора Елерса методика «Діагностика мотивації до успіху» та методика «Діагностика мотивації до уникнення невдач» [35, С. 146-154]. Методика «Діагностика мотивації до успіху» спрямована на визначення рівня прагнення до досягнення результатів і успіху в різних життєвих і професійних ситуаціях. Високий рівень прагнення до успіху передбачає позитивні установки, прагнення до досягнення результатів, особистісного розвитку та кар'єрного зростання. По-перше, учням пояснили, що немає правильних чи неправильних відповідей, і що важливо чесно відповідати про свої справжні переконання та почуття. Студенти отримали електронну форму з питаннями та твердженнями, що описують різні ситуації, і їм було запропоновано відмітити своє ставлення до ситуації і те, як вона стосується їх самих.

Методика «Діагностика мотивації до уникнення невдач» фокусується на іншому аспекті мотиваційної сфери, а саме на страху невдач. Вона допомагає визначити, наскільки учні схильні уникати ризикованих або складних ситуацій через страх невдачі або критики. Висока мотивація до уникнення невдач може свідчити про бажання уникати нових можливостей і залишатися в зоні комфорту, навіть якщо це обмежує розвиток і успіх. Ця методика побудована подібно до описаної вище методики: учням пропонується ряд тверджень і прохання позначити своє ставлення до цих тверджень галочкою.

Таким чином, можна зробити висновок, що за допомогою ретельно підібраних психодіагностичних методик можна дослідити основні мотиваційні чинники, що впливають на професійне самовизначення старшокласників. Оскільки професійний вибір є особливо важливим у цей період життя, дослідження мотиваційних чинників саме в цій віковій групі є найбільш доцільним з методологічної точки зору.

Висновки до другого розділу

Індивідуальний підхід до вивчення професійної мотивації підкреслює важливість врахування унікальних особливостей кожної особистості. Саме цей підхід дозволяє розглядати мотивацію професійного самовизначення як складний процес, що поєднує особистісні прагнення, цінності та досвід кожного індивіда. Такий підхід дозволить розробити психологічно обґрунтовані рекомендації, які допоможуть старшокласникам зробити обґрунтований і свідомий вибір майбутньої професії. Адже саме в цьому віці формується усвідомлення власних інтересів, здібностей та мотивів, що впливають на вибір професії.

Аналіз методологічних засад індивідуального підходу до вивчення професійної мотивації свідчить про важливість використання психодіагностичного інструментарію для оцінки особистісних чинників, що впливають на професійний вибір старшокласників. До таких інструментів належать: методика профорієнтації Д. Голланда, тест на самооцінку, психометричний тест С. Деллінгера та два мотиваційних опитувальника Т.Елмера. Ці методи дозволяють дослідити важливі аспекти мотивації, зацікавленості, самооцінки та адаптивності учнів, а також дають змогу краще зрозуміти потреби та цінності учнів.

Комплексне використання кількісних і якісних методів у цьому дослідженні сприяє отриманню надійних і всебічних результатів, що розкривають мотиваційні чинники професійного самовизначення молоді. Крім того, основна увага в цьому дослідженні була зосереджена на старшокласниках, які перебувають під значним впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, пов'язаних з вибором професійної кар'єри.

Розділ 3 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження мотиваційних факторів професійного самовизначення

3.1. Статистичний аналіз та інтерпретація отриманих показників

Для дослідження мотиваційних факторів професійного самовизначення було проведено опитування 52 осіб віком від 16 до 17 років, які навчаються в 11 класі КЗО КЛ «КОЛІЯ» ДОР. Дослідження проводилось серед трьох класів з наступними професійними нахилами: математичний, художній та іноземна філологія. Окрім проходження психодіагностичних методик на визначення індивідуальних особливостей та мотивації, учасники дослідження заповнили анкети, які дозволять проаналізувати загальний стан тематики професійного самовизначення.

В процесі дослідження було встановлено, що 28 учнів, що становить більше половини опитуваних - 53,85%, не визначилися зі своєю майбутньою професією, а лише 24 учні, що становить 46,15% - знають чим будуть займатися у майбутньому. Юнаки, які визначились з напрямком професійного розвитку, в 80% самостійно обирали майбутню спеціальність, 10% опитуваних зазначило, що на них вплинули батьки і ще 10% відзначили вплив друзів, знайомих чи вчителів.

До основних мотивів, які впливають на вибір професії, як зображено на Рис.3.1., опитуванні в першу чергу відзначили грошове забезпечення - 25,13% та задоволення від процесу роботи та результату - 24,10%. Друге місце, майже в однаковому пропорційному співвідношенні посіли: прагнення до кар'єрного зростання - 18,08% та можливість найбільш повної реалізації - 17,44%. На останнє місце учасники поставили соціальний статус і повагу - 15,26%.

Отже, можна зробити висновок, що більшість юнаків, в першу чергу, орієнтується на можливість забезпечити собі фінансову стабільність та власні

індивідуальні особливості при виборі професії, вони самостійно приймають рішення щодо професійного шляху.

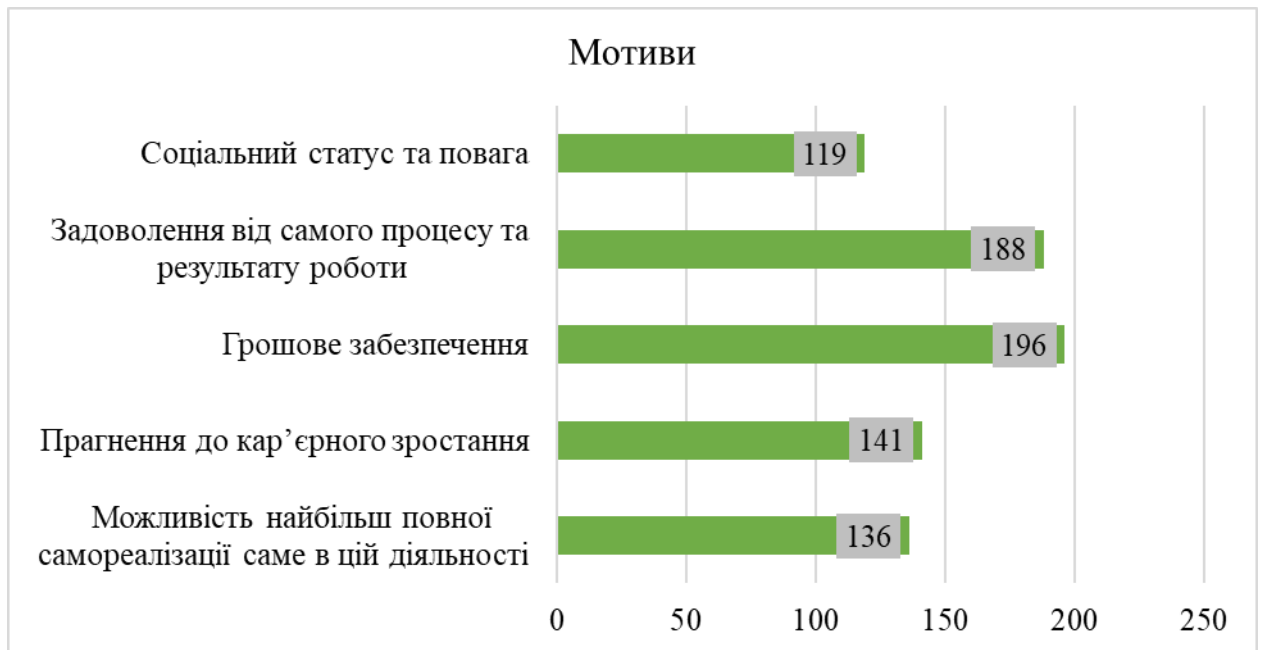

Рис. 3.1. Сумарні бали мотивів професійного самовизначення

Опитувальник професійної спрямованості особистості Джона Голланда містить 42 пари різних професій, з кожної пари необхідно обрати одну спеціальність. Метою методики було визначення найбільш підходящого професійного середовища для опитуваних. Джон Голланд виділив шість основних типів особистості, кожен з яких відповідає певним професійним інтересам та схильностям: Реалістичний, Інтелектуальний, Артистичний, Соціальний, Підприємницький та Конвенційний.

Артистичний тип характеризується творчими здібностями, нестандартним та креативним мисленням, бажанням самовиражатися через мистецтво, музику, танці, акторську гру чи дизайн. Особистості цього типу не любляють рутинну роботу, максимально уникають жорстких бюрократичних структур, а більше віддають перевагу свободі в професійній діяльності та можливість реалізувати власні ідеї у творчих проектах. Вони мають естетичний смак, чутливі до краси, цінують творчі переживання та

схильні до професій, в яких можна проявити свою уяву та креативність, наприклад, у дизайні, музиці, живописі, літературі чи інших видах мистецтва.

Підприємницький тип найбільш характерний своїм сильним лідерським потенціалом, бажанням впливати на інших та прагненням досягти високих результатів. Особистості цього типу надзвичайно активні, впевнені в собі й найбільше орієнтуються на досягнення успіху. Більшість особистостей даного типу надають перевагу організаційній та управлінській діяльності, так як вони не бояться ризику та конкуренції, вміють приймати рішення та відповідати за них, люблять переконувати інших, прагнуть до соціального визнання та матеріальних нагород. Серед професій, в яких підприємницький тип може розкрити весь свій потенціал, відносять бізнес, маркетинг, менеджмент, продажі, політика та інші сфери, де важливо проявляти лідерські якості та підприємливість.

Реалістичний тип в більшості орієнтований на фізичну працю та технічні навички. Особистості цього типу є дуже практичними та більш схильні до діяльності, яка вимагає конкретних дій і уникають роботи, яка складається з абстрактних та теоретичних завдань. Вони мають розвинені моторні навички і часто працюють саме з інструментами, машинами або технологіями. Будівництво, механіка, інженерія, сільське господарство та інші ремесла, де важлива саме робота руками - ось найкращий професійний шлях для Реалістичного типу.

Інтелектуальний тип (або дослідницький) характеризується інтересом до аналізу та інтелектуальної діяльності, досліджень і вирішення складних проблем. Особистості цього типу люблять глибоко занурюватись в тему, досліджувати та вирішувати складні інтелектуальні проблеми. Вони самостійні і полюбують виклики, віддають перевагу теоретичним знанням, науці та абстрактним ідеям. Інтелектуальний тип найбільш повно зможе розкрити свій потенціал у науці, аналітиці, викладацькій та дослідницькій

діяльності, технологіях, медицині, де необхідне аналітичне мислення, уміння вирішувати складні задачі та навички критичного мислення.

Соціальний тип в першу чергу орієнтований на допомогу людям та вирішення соціальних проблем. Особистості цього типу є дуже емпатійними, комунікативними та відкритими. Вони відмінно працюють в групах, цінують допомогу, підтримку, взаєморозуміння, гармонію та проявляють високу чутливість до потреб інших людей. Найбільше їм підходять професії в освіті, психології, соціальній роботі, тренерстві, консультуванні, медицині, де можна навчати, консультувати, лікувати або піклуватися про інших.

Основними характеристиками Конвенційного типу є любов до порядку, систематизації та чіткого виконання правил. Особистості даного типу прагнуть до стабільності, передбачуваності, організованої та структурованої роботи по чітким правилам та за визначеними інструкціями. Вони гарні виконавці, уважні до деталей, полюбляють слідувати встановленим нормам і часто тяжіють до роботи з цифрами, документами або даними. Обираючи професії в бухгалтерії, аудиті, адмініструванні, фінансах чи архівній справі вони можуть максимально реалізувати свої аналітичні та організаційні здібності.

Згідно з дослідженнями, результати якого зображено на Рис.3.2., 13 учнів з художнім направленням віднесли себе до Артистичного типу, що становить 62%, 3 учнів віднесли себе до Підприємницького типу, що становить 19%, 2 учні зазначили, що мають Інтелектуальний тип і це становить 14% і ще по одному учню відносяться до Соціального, Конвенційного та Реалістичного типу, що становить по 5% на кожен тип. Художній профіль направлений на розвиток естетичного смаку, образне мислення та на вираження власних ідей через мистецтво. Можна зробити висновок, що більшість учнів має правильну професійну орієнтацію, яка відповідає їхнім індивідуальним схильностям, так як Артистичний тип характеризується саме інтересом до творчої самореалізації, мистецтва та

креативного вираження власних ідей, тому більшість учнів вірно обрали профіль навчання.

Рис. 3.2. Результати опитувальника професійної спрямованості Дж.

Голланда серед учнів художнього профілю

Результати опитувальника професійної спрямованості учнів з профілем іноземної філології дещо відрізняється від художнього. Згідно з зображенням на Рис.3.3., серед учнів філологічного профілю, найбільше відзначається Підприємницький тип, до якого відносяться 6 учнів, що становить 33%. 5 учнів відносять себе до Соціального типу, що становлять 28% та 4 учні до Артистичного типу, які становлять 22%. До Інтелектуального типу віднесли себе лише 2 учнів і це 11% і лише 1 учень, займаючи 5 %, відзначився як Конвенційний тип. На профілі іноземної філології, учні вивчають традиції різних мов, їх літературу та культуру, переклад та комунікацію, навчаються володінню різними мовами. Можна зробити висновок, що даний профіль приваблює різні типи особистостей, але переважають типи, які прагнуть до свободи, креативності, соціальної взаємодії та лідерства.

Рис. 3.3. Результати опитувальника професійної спрямованості Дж.

Голланда серед учнів іноземно філологічного профілю

На математичному напрямку, згідно з результатами опитувальника професійної спрямованості, які зображені на Рис.3.4., 4 учні віднесли себе до Артистичного типу, який становить 31%. 3 учнів відзначили, що вони відносяться до Підприємницького типу - 23% і ще 3 учнів до Соціального типу, що також становить 23% . 2 учнів відносять себе до Конвенційного типу, що становить 15% і ще 1 учень до Інтелектуального типу - 8%. На математичному профілі учнів навчають аналітичному та критичному мисленню, логіці та здатності вирішувати складні задачі. Саме тому дуже несподівано, що перше місце посідає Артистичний тип, який більше відноситься до творчості, образності та креативу. Натомість Інтелектуальний та Конвенційний типи представлені в меншості, хоча їх очікується більша концентрація на цьому профілі. Всі ці данні свідчать про те, що мотиваційні фактори вибору профілю

навчання можуть бути різними, а не лише орієнтуватись на індивідуальні особливості.

Рис. 3.4. Результати опитувальника професійної спрямованості Дж.

Голланда серед учнів математичного профілю

Психометричний опитувальник Сьюзен Деллінгер - це проективний метод психодіагностики, який визначає особистісні характеристики людини через вибір геометричних фігур. Кожна із фігур на підсвідомому рівні асоціюється з певними психологічними характеристиками, вони підкреслюють основні риси особистості, які можуть бути вагомими для успіху в тій чи іншій сфері. Так, учасникам пропонують розслабитись, відключити свідомість та обрати ту фігуру, яка найбільше привертає їхню увагу на підсвідомому рівні.

Фігура Зигзаг характеризує творчий тип особистості, який асоціюється з креативністю, оригінальним, інноваційним мисленням та генерацією ідей. Особистості цього типу непостійні, можуть швидко втрачати інтерес якщо

немає творчого виклику, не бояться експериментувати, легко адаптуються до змін і часто не можуть працювати в рутинних та структурних умовах. До найбільш підходящих професій, через які можна максимально реалізувати потенціал відносять: дизайнер, художник, письменник, так як ці професії потребують творчого підходу та інноваційного мислення.

Фігура Трикутник символізує в першу чергу лідерство, амбіції, прагнення до успіху та соціального визнання. Особистості цього типу прагнуть до влади та намагаються займати керівні посади. Вони гарні організатори та управлінці, вміють аналізувати ситуацію, приймати необхідні рішення та нести за них відповідальність, але бувають авторитарними. Підприємець, політик, директор, менеджер, керівник проектами, науковий дослідник, аналітик, маркетолог – це саме ті професії, які допоможуть максимально розкрити лідерські якості та стратегічне мислення особистостей даного типу фігури.

Фігура Коло описує дуже комунікабельних особистостей, з розвиненою емпатією, вмінням співчувати та розуміти інших людей. Особистості цього типу є командними гравцями, прагнуть до відкритих гармонійних стосунків, намагаються уникати конфліктів. До найбільш підходящих професій, які дозволять максимально реалізуватися даному типу, відносять: соціальний працівник, психолог, педагог, консультант, менеджер з персоналу.

Фігура Квадрат описує організованих, структурних та відповідальних особистостей. Вони надають перевагу плануванню, чіткій системі, послідовності та ретельності в роботі. Особистості цього типу дисципліновані, схильні до перфекціонізму, потребують системності та концентруються на деталях. Такі професії, як: економіст, бухгалтер, аналітик, юрист, інженер, механік, дозволять розкрити та задіяти основні характерні риси квадратів.

Фігура Прямокутник це фігура невизначеності, змін та пошуку. Вона символізує нестабільність, перехідний період, коли особистість ще шукає себе.

Особистості з цією фігурою можуть бути непередбачуваними, відчувати сумніви, але в основному відкриті до нового досвіду та зростання.

Результати проективного опитування учнів художнього профілю через психогеометричний тест, які зображені на Рис.3.5., показали, що 11 опитуваних учнів відносять себе до фігури Зигзаг (хвилясті лінії) - 52%. 7 учнів обрали Трикутник - 33%, 2 учня віднесли себе до фігури Коло - 10% та 1 учень до фігури Квадрат - 5 %. Це свідчить, що більшість учнів орієнтовані на творчість, креативне мислення та свободу у індивідуальному самовираженні.

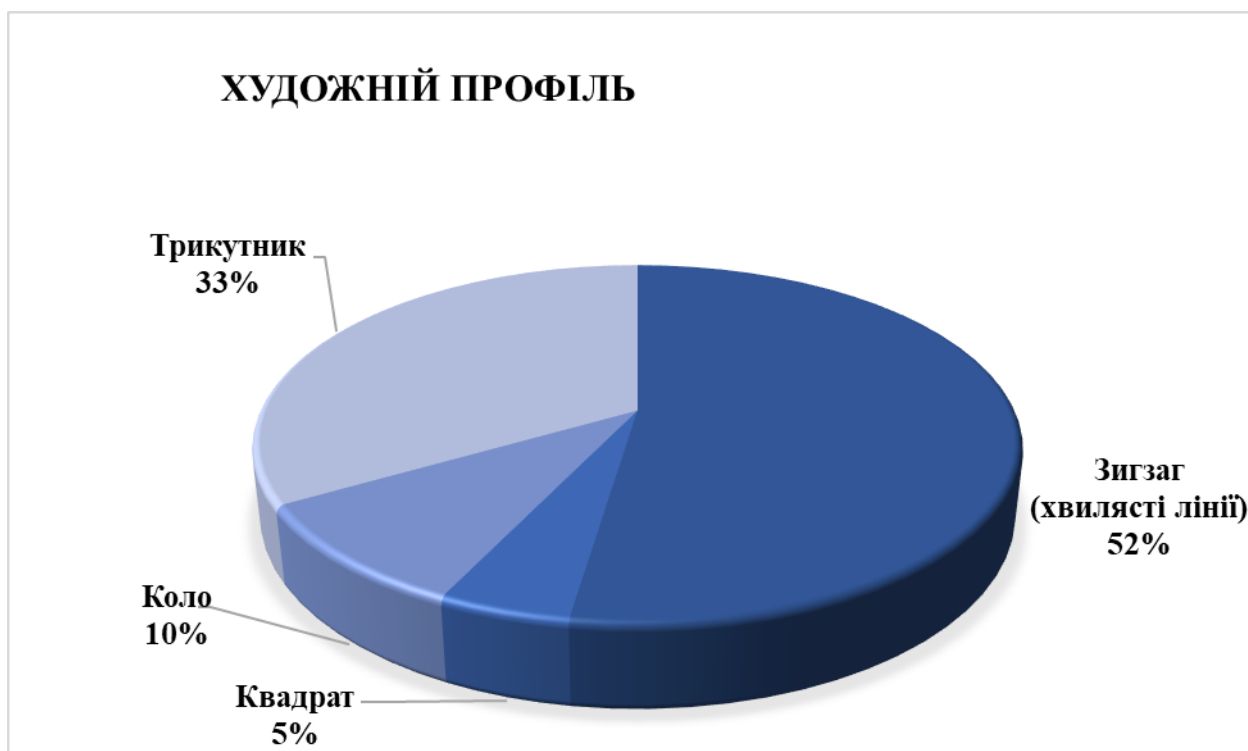

Рис. 3.5. Результати психогеометричного опитувальника Сьюзен Деллінгер серед учнів художнього профілю

Результати проективного опитування учнів з профілю іноземної філології через проективний психогеометричний тест, які зображені на Рис.3.6., показали, що 7 учнів відносять себе до фігури Коло - 39% та ще 7 учнів до фігури Трикутник – 39%. 3 учнів віднесли себе до фігури Зигзаг (хвилясті лінії), що становить 17% від загальної кількості учнів цього профілю

і ще 1 учень обрав Квадрат -5 %. Це свідчить про те, що більшість учнів цього профілю є соціально орієнтованими, прагнуть до гармонії в відносинах з людьми та справжні лідери.

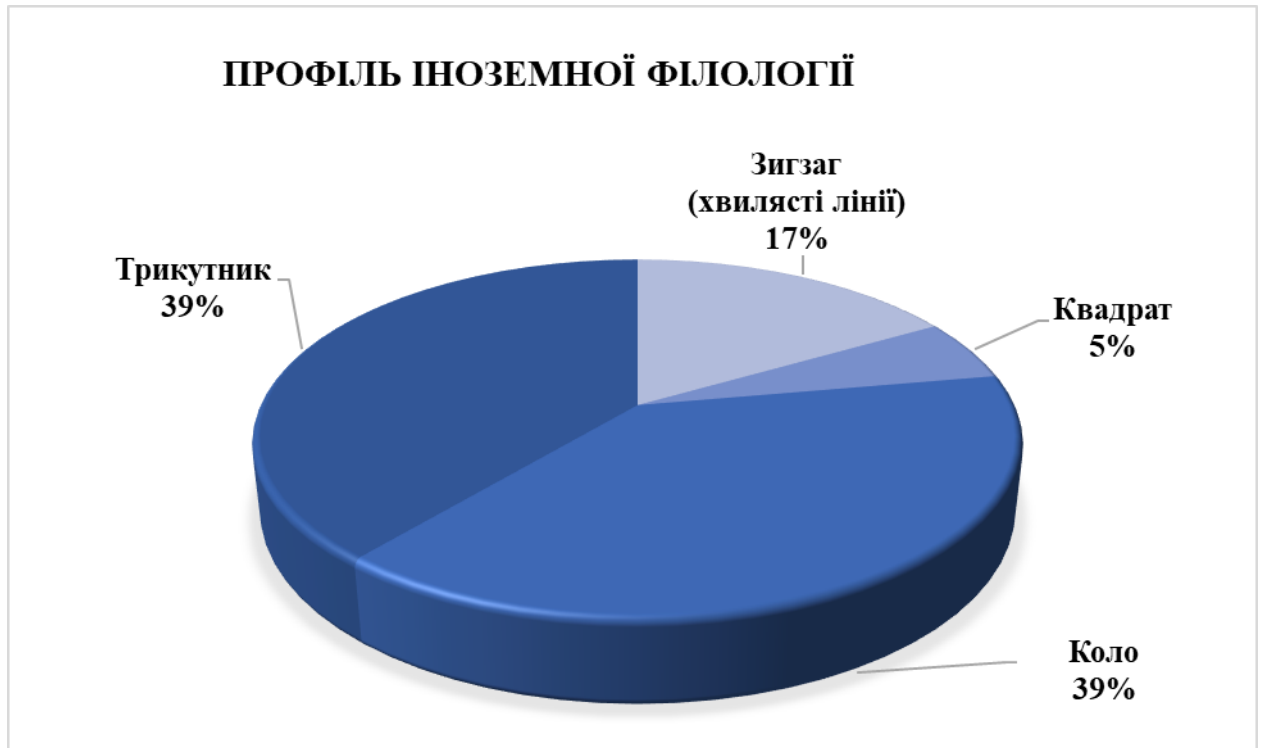

Рис. 3.6. Результати психогейометричного опитувальника Сюзен Деллінгер серед учнів профілю іноземної філології

Результати проєктивного опитування учнів з математичного профілю через психогейометричний тест Сюзен Деллінгер, які зображені на Рис. 3.7., показали, що 4 опитуваних учня відносять себе до фігури Трикутник, що становить 31%. Учні відносять себе до Квадрату - 23% та ще 3 учні до Зигзагу (хвилясті лінії), що також становить 23%, 2 учнів обрали Коло - 15% і 1 учень обрав Прямокутник – 8%. Данні дослідження показують, що на математичну профілі більшість учнів характеризуються лідерськими якостями, цілеспрямованістю, рішучістю, системністю та послідовністю, що добре відповідає такому профілю.

Отже, психогейометричний тест Сюзен Деллінгер дозволяє зіставити основні особистісні риси учнів з вимогами різних профілів, та порівняти

наскільки вони співпадають. Тест дозволяє зрозуміти наскільки учні комфортно почуваються в обраному профілі навчання і наскільки можуть відповідати вимогам цього профілю.

Рис. 3.7. Результати психогіометричного опитувальника Сьюзен Деллінгер серед учнів математичного профілю

Наступним кроком у дослідженні буде порівняння двох різних підходів між собою та визначення узгодженості або конфліктності їх зав'язків. Обидва опитувальники описують основні характеристики особистостей на основі їхніх нахилів та вподобань, необхідно зіставити типи особистостей із двох опитувальників по їх основним характеристикам.

В психогіометричному опитувальнику Сьюзен Деллінгер ми маємо п'ять фігур, чотири із яких описують індивідуальні характеристики різних типів особистостей та одна фігура - прямокутник, відображає стан невизначеності. Джон Голланд приводить характеристику шести типів особистості, які ми будемо зіставляли із чотирма фігурами Деллінгер.

Так, особистостям, у яких основна фігура Зигзаг (хвилясті лінії) притаманна креативність, нестандартне мислення та прагнення до постійних змін. В типології Джона Голланда існує Артистичний тип особистості, який любить вільну діяльність, має креативне мислення, тяжіє до творчості та самовираження. Обом типам підходять професії пов'язані з творчістю: музиканти, художники, актори, дизайнери, архітектори, письменники ті інші творчі спеціальності.

Квадрат, в типології Деллінгер, описує особистостей, які прагнуть до системності, організованості, порядку та структурності. В типології Голланда йому відповідає Реалістичний та Конвенційний типи, які також характеризуються конкретністю, порядком, організацією та плануванням. Реалістичний тип більш полюбляє працювати руками, це гарні механіки, будівельники, інженери, справжні майстра своїх справ. Конвенційний тип віддає перевагу роботі з цифрами та управлінні, обираючи професії аналітиків, бухгалтерів, фінансистів, адміністраторів.

Коло, в типології Деллінгер, описує відкритих, емпатійних та комунікабельних людей, для яких важливо перебувати у гармонії із собою та іншими людьми. В типології Голланда йому відповідає Соціальний тип, який також має сильні комунікативні навички та добре розуміє інших людей. Обидва типи орієнтовані на соціальну взаємодію та допомогу іншим людям, та обирають професії, де потрібні навички спілкування емпатія, такі як психологія, викладання, тренерство, медицина.

Останньою фігурою в типології Деллінгер є Трикутник, який вказує на лідерські якості, амбіції та організаційні здібності. В типології Голланда йому відповідає Інтелектуальний та Підприємницький типи, які також орієнтовані на лідерство та управління. Підприємницький тип більше орієнтований на бізнес, лідерство в діловій сфері та вплив на інших людей. Інтелектуальний тип більше орієнтований на інтелектуальну, наукову та аналітичну діяльність. Представники цих типів обирають діяльність пов'язану з лідерством та

вирішенням складних інтелектуальних завдань, таку як керівники бізнесу, політика, продажі, аналітика, наукова діяльність.

Таблиця 3.1.

**Типологічна відповідність результатів опитування між тестами
Голланда і психогеомерією Деллінгер**

№	Профіль опитуваних	Відповідність типів спрямованості особистості		
		за Голландом	за Деллінгер	відповідність
1	Художній	Артистичний	Зигзаг	Так
2	Художній	Соціальний	Коло	Так
3	Художній	Інтелектуальний	Трикутник	Так
4	Художній	Артистичний	Зигзаг	Так
5	Художній	Підприємницький	Трикутник	Так
6	Художній	Підприємницький	Трикутник	Так
7	Художній	Конвенційний	Квадрат	Так
8	Художній	Артистичний	Зигзаг	Так
9	Художній	Артистичний	Коло	Ні
10	Художній	Інтелектуальний	Трикутник	Так
11	Художній	Артистичний	Зигзаг	Так
12	Художній	Артистичний	Зигзаг	Так
13	Художній	Артистичний	Трикутник	Ні
14	Художній	Артистичний	Зигзаг	Так
15	Художній	Артистичний	Зигзаг	Так
16	Художній	Реалістичний	Трикутник	Ні
17	Художній	Підприємницький	Трикутник	Так
18	Художній	Артистичний	Зигзаг	Так
19	Художній	Артистичний	Зигзаг	Так
20	Іноземна філологія	Артистичний	Коло	Ні
21	Іноземна філологія	Інтелектуальний	Трикутник	Так
22	Іноземна філологія	Підприємницький	Зигзаг	Ні
23	Іноземна філологія	Артистичний	Коло	Ні

24	Іноземна філологія	Підприємницький	Трикутник	Так
25	Іноземна філологія	Підприємницький	Трикутник	Так
26	Іноземна філологія	Артистичний	Зигзаг	Так
27	Іноземна філологія	Підприємницький	Трикутник	Так
28	Іноземна філологія	Конвенційний	Квадрат	Так

Продовження таблиці 3.1.

№	Профіль опитуваних	Відповідність типів спрямованості особистості		
		за Голландом	за Деллінгер	відповідність
29	Іноземна філологія	Підприємницький	Трикутник	Так
30	Іноземна філологія	Соціальний	Коло	Так
31	Іноземна філологія	Артистичний	Зигзаг	Так
32	Іноземна філологія	Соціальний	Коло	Так
33	Іноземна філологія	Соціальний	Коло	Так
34	Іноземна філологія	Підприємницький	Коло	Ні
35	Іноземна філологія	Соціальний	Коло	Так
36	Іноземна філологія	Соціальний	Трикутник	Ні
37	Іноземна філологія	Інтелектуальний	Трикутник	Так
38	Математичний	Підприємницький	Трикутник	Так
39	Математичний	Підприємницький	Трикутник	Так
40	Математичний	Артистичний	Зигзаг	Так
41	Математичний	Конвенційний	Квадрат	Ні
42	Математичний	Соціальний	Трикутник	Ні
43	Математичний	Підприємницький	Зигзаг	Ні
44	Математичний	Артистичний	Зигзаг	Так
45	Художній	Артистичний	Зигзаг	Так
46	Художній	Артистичний	Зигзаг	Так
47	Математичний	Артистичний	Прямокутник	Ні
48	Математичний	Конвенційний	Квадрат	Так
49	Математичний	Соціальний	Коло	Так
50	Математичний	Артистичний	Квадрат	Ні
51	Математичний	Соціальний	Коло	Так
52	Математичний	Інтелектуальний	Трикутник	Так

Згідно з даними Таблиці 3.1. більшість учнів розуміють себе, адже проходячи тестування двома різними способами вони дійшли приблизно однакового результату. Так 39 юнаків, які становлять 75% опитуваних отримали ідентичний результат двома різними методиками психодіагностики, тоді як у 13 учнів, що становлять 25% вибірки, виявилися розбіжності у результатах. Якщо порівнювати по профілям, то найбільш узгодженим є художній профіль, де 18 учнів, тобто 86%, мають відповідність між результатами і лише 3 учні, що становлять 14%, не мають. На другому місці профіль іноземної філології, де 13 учнів, тобто 72%, мають відповідність результатів і 5 учнів, тобто 28%, не мають. І на останньому місці математичний профіль, на якому 8 учнів, що становить 62%, мають однакові результати і 5 учнів, тобто 38%, мають розбіжності.

Методики «Діагностика мотивації до успіху» та «Діагностика мотивації до уникнення невдач» Т. Елерс дозволили оцінити рівень прагнення особистостей до досягнення успіху, зрозуміти чи готові вони ризикувати та ставити амбіційні цілі. Чи навпаки, вони мають високий рівень страху перед невдачею, бояться ризикувати та проявляють обережність.

Рис. 3.8. Результати дослідження мотивації за методикою «Діагностика мотивації до успіху» Т. Елерс

На основі результатів опитування 52 учнів за методикою Т. Елерс щодо мотивації до успіху, можна зробити досить позитивні висновки. Так, згідно з даними на Рис. 3.8., 23 учні (44%) проявляють середній рівень мотивації до успіху, що свідчить про збалансоване ставлення до досягнення поставлених цілей без надмірного тиску або нереальних очікувань. Високий рівень мотивації до успіху мають 19 учнів (37%) і це говорить про амбітність та бажання досягати успіху. Низький рівень мотивації мають 6 учнів (12%), що говорить про схильність до уникнення складних ситуацій або невелике прагнення до досягнень. І ще 4 учні (8%) проявили занадто високий рівень мотивації, що говорить про надмірне прагнення до успіху, яке іноді може призводити до вигорання або підвищеної тривожності.

Отже більшість учнів мають середню та високу мотивацію до успіху, що свідчить про їхнє прагнення досягати результатів та готовність докладати зусилля заради своїх цілей. Також це може свідчити про їхню амбітність, наполегливість у подоланні перешкод, впевненість у власних силах. Можливо учні з середньою та високою мотивацією мають здоровий баланс між мотивацією до успіху та страхом до невдач, що можна буде перевірити за допомогою кореляційного аналізу.

Згідно з результатами діагностики мотивації до уникнення невдач за методикою Т. Елерс, які зображені на Рис. 3.9., найбільша кількість учнів, а саме 25 осіб (48%) мають середній рівень мотивації до уникнення невдач. Це свідчить про певну помірковану реакцію до можливих невдач, відсутність страху перед невдачею та збереження балансу між обережністю та ризиком. Високий рівень мотивації до уникнення невдач зафіксовано у 16 учнів (31%), що вказує на прагнення уникати невдач. Такі учні досить обережні в своїх діях та у прийнятті рішень, вони ставлять стабільність та безпеку на перше місце. 8 учнів (15%) мають надто високий рівень мотивації до уникнення невдач, що

свідчить про сильний страх, який може впливати на їх поведінку та створювати підвищену тривожність. Низький рівень до невдач та страху мають 3 учні (6%), що означає, що вони не бояться ризикувати та помилятися.

Отже, більшість опитуваних демонструють високий та середній рівень мотивації на уникнення невдач, це свідчить про обережне ставлення до ризиків. Але є і вірогідність, що учні з високою мотивацією до уникнення невдач, потребують підтримки або розвитку стресостійкості та здатності приймати рішення в умовах невизначеності.

Рис. 3.9. Результати дослідження мотивації за методикою «Діагностика мотивації до уникнення невдач» Т. Елерс

Для оцінки рівня залежності між мотивацією до успіху та мотивацією до уникнення невдач було використано кореляційний аналіз. Мотивацію до успіху визначимо змінною X, мотивацію до уникнення невдач - Y. Щоб обчислити коефіцієнт кореляції, використаємо формулу кореляції Пірсона:

$$r = \frac{n(\sum XY) - (\sum X)(\sum Y)}{\sqrt{[n\sum X^2 - (\sum X)^2][n\sum Y^2 - (\sum Y)^2]}}$$

де:

- X і Y - значення для двох змінних,
- n – кількість пар спостережень.

Якщо коефіцієнт кореляції r , який може варіюватися від -1 до $+1$, має значення близьке до $+1$, то це вказує на сильний позитивний зв'язок, а близьке до -1 вказує на сильний негативний зв'язок. Значення близьке до 0 означає відсутність лінійного зв'язку. Тобто, якщо коефіцієнт кореляції r буде близький до $+1$, це свідчитиме, що учні, які мають високу мотивацію до успіху також будуть мати високу мотивацію до уникнення невдач. Якщо ж коефіцієнт кореляції r буде близький до -1 , це може свідчити про те, що учні, які більше фокусуються на уникненні невдач мають нижчу мотивацію до успіху. Відповідно, відсутність таких статистично значущих відмінностей та зв'язків ($p = 0,05$) свідчитиме про підтвердження нульової гіпотези H_0 , тобто спростування висунутого припущення.

Для обчислення p -значення (рівня значущості) для коефіцієнта кореляції потрібно скористатися t – розподілом Ст'юдента.

$$t = \frac{r\sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r^2}}$$

де:

- r - значення коефіцієнта кореляції,
- n - кількість спостережень.

Наступним кроком буде визначення ступеня свободи df за формулою: $df = n - 2$.

Потім треба розрахувати сам рівень значущості кореляції, для цього вносимо данні в формулу в Excel $p = T.DIST.2T(t,df)$ чи використовуємо статистичний калькулятор онлайн.

Кореляційний коефіцієнт між мотивацією до успіху та мотивацією до уникнення невдач становить приблизно $-0,17$ ($r = -0,17$), а отже існує дуже слабкий зворотній зв'язок між мотивацією до успіху та мотивацією до уникнення невдач. Тобто, коли мотивацію до успіху зростає, мотивація до уникнення невдач має незначну тенденцію до зниження, і навпаки. Обидва типи мотивації є відносно незалежними одна від одної в даній групі опитуваних учнів. Розрахунок рівня значущості для перевірки гіпотези, показав що $p = 0.18$ і є вищим за стандартний поріг значущості 0.05 . Це ще раз підтверджує, що отриманий результат не є статистично значущим, і ми не можемо стверджувати, що існує значущий лінійний зв'язок між цими двома типами мотивації.

Розрахуємо кореляційний коефіцієнт між мотивацією до успіху та типологічною відповідністю, використовуючи данні з Таблиці 3.2. Коефіцієнт кореляції становить приблизно $0,057$ ($r = 0,057$) а рівень значущості $p = 0,69$, це вказує на те, що лінійний зв'язок між мотивацією учнів до успіху та типологічною відповідністю відсутній.

Також розрахуємо кореляційний коефіцієнт між мотивацією до уникнення невдач та типологічною відповідністю. Коефіцієнт кореляції становить приблизно $0,03$ ($r = 0,03$), рівень значущості $p = 0.83$ а отже лінійний зв'язок між мотивацією учнів до уникнення невдач та типологічною відповідністю відсутній.

Можна зробити висновок, що кореляція між мотивацією на успіх і мотивацією на уникнення невдач у вибірці не є сильною та не підтверджується як значуща. Мотивації на успіх та мотивація до уникнення невдач є незалежними один від одної та існують самі по собі, а якщо залежність існує, то вона не є лінійною та значимою. Зв'язок між мотивацією до успіху, мотивацією до невдач та типологічною відповідністю відсутній.

Таблиця 3.2.

**Порівняння результатів мотиваційних тестів з типологічною
відповідністю між Голландом та Деллінгер**

№	Профіль опитуваних	Результати діагностики			
		Мотивація на успіх (к- сть балів)	Мотивація на невдачу (к-сть балів)	Відповідність між тестами Голланда та Деллінгер	Рівень самооцінки
1	Художній	7	23	Так	0,14
2	Художній	10	23	Так	0,13
3	Художній	14	15	Так	0,45
4	Художній	14	15	Так	0,39
5	Художній	17	9	Так	0,54
6	Художній	10	19	Так	0,37
7	Художній	15	17	Так	0,30
8	Художній	13	20	Так	0,37
9	Художній	15	18	Ні	0,16
10	Художній	20	14	Так	0,66
11	Художній	27	17	Так	0,51
12	Художній	17	9	Так	0,48
13	Художній	9	19	Ні	0,07
14	Художній	17	9	Так	0,37
15	Художній	17	15	Так	0,83
16	Художній	11	19	Ні	-0,17
17	Художній	11	16	Так	0,82

18	Художній	12	12	Так	0,27
19	Художній	24	19	Так	0,86
20	Іноземна філологія	15	14	Ні	0,39
21	Іноземна філологія	20	14	Так	0,57
22	Іноземна філологія	27	15	Ні	0,73
23	Іноземна філологія	13	17	Ні	0,09
24	Іноземна філологія	18	16	Так	0,47
25	Іноземна філологія	16	14	Так	0,34

Продовження таблиці 3.2.

№	Профіль опитуваних	Результати діагностики			
		Мотивація на успіх (к- сть балів)	Мотивація на невдачу (к-сть балів)	Відповідність між тестом Голланда та Деллінгер	Рівень самооцінки
26	Іноземна філологія	21	10	Так	1,00
27	Іноземна філологія	14	15	Так	0,35
28	Іноземна філологія	17	17	Так	0,41
29	Іноземна філологія	20	22	Так	0,75
30	Іноземна філологія	14	15	Так	0,67
31	Іноземна філологія	18	24	Так	0,76
32	Іноземна філологія	11	20	Так	0,78
33	Іноземна філологія	13	12	Так	0,37
34	Іноземна філологія	16	15	Ні	0,39
35	Іноземна філологія	17	26	Так	1,00
36	Іноземна філологія	11	17	Ні	0,44
37	Іноземна філологія	19	21	Так	0,81
38	Математичний	18	19	Так	0,99
39	Математичний	14	12	Так	0,42
40	Математичний	20	15	Так	0,84
41	Математичний	17	12	Ні	0,41
42	Математичний	16	19	Ні	0,68
43	Математичний	14	19	Ні	0,99
44	Математичний	16	11	Так	0,63

45	Художній	16	11	Так	0,53
46	Художній	18	11	Так	0,61
47	Математичний	20	15	Ні	0,68
48	Математичний	20	21	Так	0,67
49	Математичний	20	21	Так	0,70
50	Математичний	16	10	Ні	-0,07
51	Математичний	7	24	Так	0,20
52	Математичний	10	15	Так	0,39

Методика визначення рівня самооцінки базується на ставленні особистості до самої себе, що включає її здатність цінувати власні якості, досягнення та справлятися з труднощами. Опитувальник складається з ряду тверджень, які учні або відносять до себе або ні.

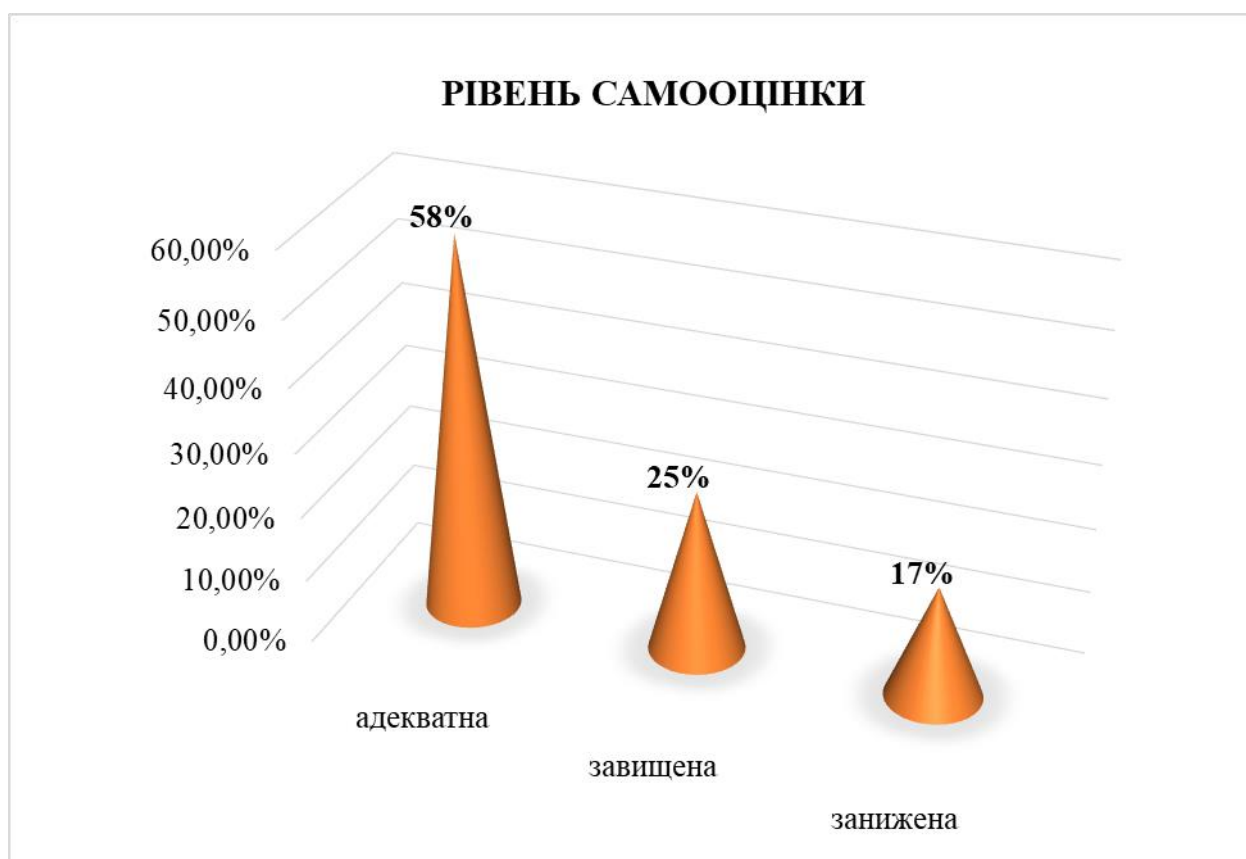

Рис. 3.10. Результати дослідження рівня самооцінки

Згідно з результатами дослідження, які зазначені на Рис.3.10, 30 учнів - 58% мають адекватну самооцінку, тобто вони мають реалістичну оцінку

власних можливостей та здібностей. Вони сприймають власні досягнення та невдачі об'єктивно, що є важливим показником для успішного навчання та роботи. Адекватна самооцінка сприяє впевненості у собі але не призводить до завищених очікувань, допомагає зберігати мотивацію до особистісного розвитку та підвищення результатів діяльності. Завищену самооцінку мають 13 учнів -25%, це означає що четверта частина опитуваних має тенденцію переоцінювати свої можливості та досягнення. Така самооцінка може призвести до конфліктів, зниження критичності мислення та збільшення ризику до невдач через невідповідність до реальних викликів. Але крім того, завищена самооцінка є джерелом мотивації, оскільки учень впевнений у своїй здатності справитись із ситуацією, нехай навіть це буде складніше ніж він думає. Занижену самооцінку мають 9 осіб -17%, що говорить про їх певну невпевненість у собі, у власних силах та сумніви щодо своїх досягнень. Такий рівень самооцінки може призвести до демотивації, уникнення відповідальності або уникнення нових викликів, оскільки учень буде концентруватися більше не на можливостях а на невдачах і страху.

Якщо при аналізі результатів рівня самооцінки використати ще одну змінну, таку як відповідність типів за результатами тестів Голланда та Деллінгер, то отримаємо цікавий розподіл даних. Як зображено в Таблиці 3.3., більшість учнів мають адекватну самооцінку, більший відсоток учнів у яких завищена самооцінка мають типологічну відповідність і навпаки, більший відсоток учнів у яких занижена самооцінка такої типологічної відповідності не мають.

Таблиця 3.3.

Порівняння рівня самооцінки відносно типологічної відповідності між Голландом та Деллінгер

№	Рівень самооцінки	Відповідність між тестами Голланда та Деллінгер
---	-------------------	---

		Так		Ні	
		К-сть	%	К-сть	%
1	Занижена	4	10%	5	39%
2	Адекватна	24	62%	6	46%
3	Завищена	11	28%	2	15%

Перевіримо цю гіпотезу через кореляційний аналіз. Результати кореляційного аналізу показали, що коефіцієнт кореляції $r = 0,33$, що означає слабку позитивну кореляцію. Значення $p = 0,018$, що є менше ніж $0,05$ і свідчить про статистичну значущість цього результату. Отже, більшість учнів мають адекватну самооцінку, що є позитивним показником для їхньої здатності до навчання та досягнення успіху. Одним із незначних факторів впливу на типологічну відповідність є самооцінка, коли учень добре розуміє себе, свої власні індивідуальні характеристики та приймає їх, вірить в власні сили та адекватно оцінює можливості. Такий вплив не є дуже суттєвим, і він є не лінійним але все ж є помірний зв'язок між самооцінкою та типологічною відповідністю.

Проведемо аналіз зв'язку самооцінки з мотивацією до успіху, використовуючи данні з Таблиці 3.2. Коефіцієнт кореляції $r = 0,54$, що означає стабільну середню позитивну кореляцію. Рівень значущості $p = 0,00$ що є менше ніж $0,05$ і свідчить про статистичну значущість зв'язку мотивації до успіху та самооцінки.

Також перевіримо зв'язок самооцінки та мотивації до уникнення невдач. Коефіцієнт кореляції $r = 0,095$, що означає відсутність лінійного зв'язку. Рівень значущості $p = 1$ що є більше ніж $0,05$ і свідчить про відсутність статистичної значущості зв'язку мотивації до уникнення невдач та самооцінки.

Проаналізувавши отримані дані, можна зробити висновок, що мотиваційні фактори професійного самовизначення це складна багатогранна система, в якій досить мало значних лінійних зв'язків. Провівши дослідження серед учнів 11 класів КЗО КЛ «КОЛІЯ» ДОР, було виявлено, що більшість учнів ще не визначились зі своєю майбутньою професією, тоді як меншість вже знають чим будуть займатися у майбутньому. До найважливіших мотивів у виборі професійної діяльності учні віднесли грошове забезпечення, тобто можливість бути фінансово самодостатніми, та задоволення від процесу і результатів роботи, тобто інтерес і захопленість професією. Ці фактори свідчать про те, що молодь прагне незалежності та стабільності, а також про важливість внутрішньої мотивації та особистісної значущості обраної професії. Учні прагнуть не тільки забезпечити себе матеріально, але й знайти роботу, яка б приносила задоволення, відповідала їхнім інтересам і здібностям. Таке поєднання зовнішніх і внутрішніх мотивацій є гарною основою для успішного професійного самовизначення та подальшого кар'єрного розвитку.

Дослідження типологічних особливостей за двома різними методами показали, що 75% учнів отримали ідентичні результати, що свідчить про високий рівень самопізнання. Це означає, що більшість опитуваних добре розуміють себе, свої сильні та слабкі сторони, приймають свої інтереси та цінності. Така узгодженість результатів свідчить про зрілість мотивації та стабільність інтересу, що дозволяє учням мати більш чітке уявлення про напрямок, в якому вони хочуть розвиватися.

Результати дослідження взаємозв'язку самооцінки та типологічної відповідності показали слабку лінійну залежність між цими чинниками, що свідчить про деякий, але не вирішальний вплив самооцінки на розуміння та прийняття своїх здібностей і навпаки. У більшості учнів виявлено адекватний рівень самооцінки, який підкреслює важливість усвідомлення власних інтересів та впевненість у своїх силах.

Окрім типологічної відповідності, самооцінка демонструє середній стабільний лінійних зв'язок з мотивацією на успіх. Дослідження показали, що чим вище самооцінка тим вище рівень мотивації до досягнення успіху, що є важливим у процесі професійного самовизначення. Загалом, для більшості учнів характерний середній та високий рівень мотивації, згідно з результатами дослідження. Це вказує на готовність юнаків ставити перед собою амбітні цілі та досягати їх.

Процес професійного самовизначення є складним і багатофакторним, на нього впливає багато чинників, серед яких внутрішня ефективність, самооцінка, мотивація та вплив оточення. Різноманітність і взаємодія цих факторів унеможливорює встановлення високого лінійного зв'язку між ними, оскільки кожен фактор може проявлятися окремо і впливати на кожну особистість по-різному. Наприклад, самооцінка визначає ступінь прагнення до успіху, але вплив соціального оточення та особистих інтересів може суттєво змінити цю залежність. Тому процес професійного самовизначення вимагає комплексного підходу, який враховує різноманітність впливів і їх взаємодію, що дозволяє краще зрозуміти потреби і мотиваційні особливості кожного окремого учня.

В даній роботі вдалося знайти певні лінійні зв'язки мотиваційних чинників. Таким чином, результати даного дослідження підтверджують, що гармонійне поєднання типологічних особливостей та позитивної самооцінки сприяє формуванню чіткої професійної ідентичності. Це, в свою чергу, допомагає старшокласникам робити усвідомлений вибір і орієнтуватися на успіх, враховуючи як особисті прагнення, так і вимоги професії, що в кінцевому підсумку підвищує ймовірність професійної та особистісної самореалізації.

3.2. Ключові висновки щодо мотиваційних факторів професійного самовизначення та практичні рекомендації

Процес професійного самовизначення є багатограним і залежить від широкого спектру внутрішніх і зовнішніх чинників, які формують уявлення особистості про майбутню професійну діяльність, цінності, інтереси та можливості. До внутрішніх чинників відносять мотивацію, темперамент, здібності, інтереси особистості, цінності та життєві пріоритети, самооцінку та інші. До зовнішніх чинників можна віднести ринок праці, освітнє середовище, соціальні очікування, сучасні медіа тенденції та інші. Кожен з цих чинників може по-різному впливати на особистість, що ускладнює чітке визначення взаємозв'язків між ними. Наприклад, самооцінка стимулює прагнення до досягнень, але соціальні впливи та інтереси можуть модулювати цей ефект, створюючи унікальну комбінацію для кожної особистості.

У цьому дослідженні були виявлені деякі лінійні зв'язки між гармонійним поєднанням внутрішніх рис, мотиваційними факторами та самооцінкою. Було виявлено, що гармонійне поєднання і адекватна самооцінка сприяють розвитку чіткої професійної ідентичності та орієнтації на успіх. Це надає старшокласникам можливість свідомо обирати свою професійну спрямованість, орієнтуючись як на власні прагнення, так і на вимоги обраної сфери діяльності.

Загалом, результати дослідження підтверджують, що цілісний підхід до професійного самовизначення дозволяє врахувати комплекс впливів, які визначають мотиваційні та особистісні характеристики. Однак, застосування такого комплексного підходу необхідно проводити індивідуально з кожним учнем, адже кожна особистість має унікальні інтереси, рівень самооцінки та внутрішні мотиваційні чинники. Саме індивідуалізація комплексного підходу дає змогу не лише врахувати індивідуальні потреби кожного учня, вона також визначає чи перебуває учень під впливом свого оточення і які фактори сприяють його професійному самовизначенню. Це дозволяє надавати більш цілеспрямовану підтримку на шляху до професійного самовизначення.

Так, наприклад, учениця на ім'я Айсун навчається в 11 класі КЗО КЛ «КОЛІЯ» ДОР на художньому профілі. Вона вже визначилась зі своєю майбутньою професією, вона обирала її сама. Айсун прагне стати тату майстром. До основних мотивів вибору професії вона віднесла соціальний статус та повагу, можливість найбільш повної самореалізації саме в цій діяльності та прагнення до кар'єрного зростання. Згідно з результатами опитувальника професійної спрямованості Джона Голланда, в Айсун найбільше проявлені Артистичний та Реалістичний типи. Згідно з результатами психогеометричного тесту Сьюзен Деллінгер, учениця відносить себе до фігури Зигзаг та Квадрат. Можна зробити висновок, що Айсун поєднує в собі протилежні характеристики: активність та пасивність, образне мислення та рутинна робота руками, креативність та структурність. Загалом це протилежні та трохи конфліктні характеристики, що мали б свідчити про внутрішній конфлікт, але настільки точний вибір професії говорить про гармонійне поєднання протилежностей. Для тату майстра домінуючим типом є Реалістичний та фігура Квадрат, адже це рутинна, структурна на спокійна робота. Але тату майстер також пов'язаний з творчістю, креативністю та образним мисленням, що так властиво Артистичному типу та фігурі Зигзаг. Про гармонійне поєднання особистісних

рис також говорить і високий рівень мотивації до досягнення успіху, низький рівень страху щодо невдачі та адекватна самооцінка.

Ще одним прикладом необхідності індивідуалізації комплексного підходу до професійного самовизначення може бути учениця художнього профілю Ольга. Ольга ще не обрала професію, вона не знає ким хоче працювати, але серед основних мотивів вибору професії визначила задоволення від самого процесу та результату роботи, грошове забезпечення та можливість найбільш повної самореалізації саме в цій діяльності. Згідно з результатами опитувальника професійної спрямованості Джона Голланда, в Ольги найбільше проявлені Артистичний та Конвенційний типи. Згідно з результатами психогеоетричного тесту Сьюзен Деллінгер, учениця відносить себе до фігури Зигзаг та Прямокутник. Можна зробити висновок, що Ольга непогано себе розуміє, адже обидва опитувальники частково описали її як креативну, творчу особистість, але все ж є певний внутрішній конфлікт, адже результати за тестом Голланда мають конфліктний характер а фігура Прямокутника свідчить саме про певну невизначеність. Також у Ольги виявлено низьку мотивацію до успіху, високий рівень страху перед невдачею та низьку самооцінку, що свідчить про невпевненість в собі та нерозуміння в якому напрямку рухатись. Така невизначеність та страх перед невдачею є нормальним для юної дівчини, якій треба робити важливий життєвий вибір. Тому в таких випадках дуже важливими є підтримка батьків, друзів, учителів та, по можливості, професійного консультанта.

Ще один приклад учня математичного профілю на ім'я Ілля, який ще не визначився з професією. Серед основних мотивів в виборі майбутньої діяльності він відзначив задоволення від самого процесу та результату роботи, грошове забезпечення та прагнення до кар'єрного зростання. Згідно з результатами опитувальника професійної спрямованості Джона Голланда, в Іллі найбільше проявлені Конвенційний та Підприємницький типи. Згідно з результатами психогеоетричного тесту Сьюзен Деллінгер, учень відносить

себе до фігур Квадрата, Прямокутника та Трикутника. Можна зробити висновок, що Ілля досить структурний, має математичний розум, лідерські якості та добре себе розуміє, але існує невелика невизначеність, так як присутня фігура Прямокутника і учень ще не визначився з професією. Також у Іллі виявлено високу мотивацію до успіху, середній рівень страху перед невдачею та адекватну самооцінку, що свідчить про впевненість учня у власних силах, віра в себе та в свої можливості. Таким чином, можна зробити висновок, що Ілля добре розуміє себе, приймає себе, впевнений у власному успіху але не розумію яку саме йому обрати професію, тому йому потрібна допомога професійного консультанта, який зможе розповісти про ринок праці та існуючі професії.

Загалом, процес професійного самовизначення - це складний і особистий шлях, що включає в себе безліч внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на остаточний вибір кар'єри. Успішне професійне самовизначення можливе лише за умови гармонійного поєднання орієнтації особистості з практичними умовами ринку праці та культурно-соціальними особливостями.

Для покращення процесу професійного самовизначення необхідно допомогти старшокласникам усвідомити власні інтереси та цінності, розповісти про ринок праці та існуючі професії і розробити особистий план розвитку. Так дослідити індивідуальні особливості можна за допомогою профорієнтаційних тестів, бесід з психологами та вчителями, а також самоаналізу. Бажано також дати учням можливість пройти особистісні тести та тести на визначення потенційного кар'єрного шляху, щоб краще зрозуміти, який шлях відповідає їхнім здібностям.

Для розуміння ринку праці старшокласники повинні мати доступ до актуальної інформації про професії, вимоги ринку праці, умови праці та можливості кар'єрного зростання. Рекомендується проводити співбесіди з представниками різних професій, дні відкритих дверей та семінари, організовані вищими навчальними закладами. Це дасть учням реалістичне

уявлення про різні професії та дозволить їм оцінити свої перспективи в тій чи іншій галузі.

Після усвідомлення своїх інтересів та дослідження професій, учні повинні розробити індивідуальний план розвитку. Такі плани включають короткострокові цілі (вибір спеціалізації, проходження зовнішнього незалежного оцінювання) та довгострокові цілі (планування кар'єри). Важливо, щоб цей план був достатньо гнучким, щоб учні могли коригувати його відповідно до змін на ринку праці та свого особистого розвитку. І обов'язково на кожному із етапів потрібна підтримка від батьків, друзів, вчителів, консультантів.

Отже, можна зробити висновок, що процес професійного самовизначення є багатофакторним та індивідуальним водночас. Вивчення взаємозв'язків різних чинників професійного самовизначення у конкретного учня дає змогу підібрати індивідуальний план корегування, розвитку та підтримки в процесі професійного становлення.

Висновки до третього розділу

Процес професійного самовизначення є багатограним і залежить від численних факторів, таких як індивідуальні характеристики, самооцінка, мотивація та вплив соціального середовища. Ці фактори взаємодіють по-різному, що ускладнює встановлення чітких лінійних зв'язків між ними, оскільки кожен фактор може впливати на особистість індивідуально. Наприклад, рівень самооцінки може впливати та мотивацію до досягнень успіху, проте вплив соціального оточення або не розуміння своїх інтересів можуть значно змінити цей взаємозв'язок.

Результати дослідження виявили певні лінійні зв'язки між мотиваційними чинниками, такими як гармонійне поєднання типологічних особливостей, позитивне сприйняття себе та прагнення до успіху сприяють формуванню професійної ідентичності. Це дозволяє старшокласникам робити свідомий вибір, налаштовуватися на успіх, враховуючи як особисті прагнення, так і професійні вимоги.

Загалом результати дослідження свідчать, що комплексний підхід до професійного самовизначення, який буде враховувати індивідуальні особливості, найкраще допомагає в професійному самовизначенні. Аналіз взаємозв'язків різних чинників дозволяє розробити індивідуальний підхід для кожного старшокласника. Це включає створення плану корекції та розвитку особистих якостей, вивчення ринку праці та різних професій, а також

підтримки під час професійного становлення, що підвищує ймовірність успішного вибору професії.

ВИСНОВКИ

Професійне самовизначення - це складний процес, який починається з усвідомлення інтересів, цінностей та компетенцій і закінчується вибором кар'єрного шляху, що відповідає цим принципам. Це не просто одноразове рішення, а тривалий шлях адаптації, розвитку та професійної самореалізації, який впливає на особистісний розвиток, задоволеність життям та соціальну згуртованість. Наукові підходи до професійного самовизначення, особливо роботи Дж. Голланда, А. Маслоу, Ф. Герцберга, М. Савікаса, К. Роджерса, Ф. Парсонса, Е. Десі, Р. Бернса, Д. Сьюпера, Е. Еріксона, Е. Гінзберг та інших, підкреслюють важливість мотивації, самооцінки та соціального оточення.

Процес професійного самовизначення передбачає взаємодію особистісних, соціальних і когнітивних механізмів, які формують професійний вибір і підтримують зростання в ньому. Соціальне середовище, система освіти та культурні умови мають значний вплив на цей вибір, тоді як психологічні та когнітивні процеси, такі як самооцінка та прийняття рішень, діють як внутрішні регулятори. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграють мотиваційні чинники. Внутрішні мотиватори - це ті, що стимулюють професійний інтерес і досягнення, а зовнішні - матеріальна підтримка і соціальне визнання. Таким чином, професійне самовизначення можна розглядати як безперервний «життєвий» процес, що пов'язує індивідуальні риси особистості з вимогами і можливостями суспільства. Цей

процес поступово переростає у професійне становлення та розвиток кар'єри впродовж життя.

Для дослідження мотиваційних факторів професійного самовизначення було обрано індивідуальний підхід, який підкреслює важливість врахування унікальних особливостей кожного учня. Такий підхід дозволяє розглядати мотивацію професійного самовизначення як складний процес, що поєднує індивідуальні прагнення, цінності та досвід і дає можливість розробити психологічно обґрунтовані рекомендації. Такий підхід сприяє свідомому та обґрунтованому професійному вибору старшокласників.

Для оцінки особистісних чинників та мотиваційних факторів, що впливають на професійний вибір було використано такі інструменти, як профорієнтаційна методика Д. Голланда, тест на рівень самооцінки, психогеоетричний тест С. Деллінґер та мотиваційні опитувальники Т.Елерса. Комплексне використання цих методик забезпечило всебічне розуміння потреб і цінностей старшокласників, що призвело до кращого розуміння їхньої мотивації та вибору професії.

Аналіз результатів дослідження дав можливість зрозуміти, що чинники взаємодіють у різний спосіб, кожен з них впливає на інший окремо, що ускладнює встановлення чіткого лінійного зв'язку. Наприклад, самооцінка підвищує прагнення до успіху, але її вплив дуже мінливий і може корегуватися впливом соціального оточення чи відсутністю чіткого розуміння власних інтересів. Дослідження також показало, що гармонійне поєднання типологічних особливостей, позитивної самооцінки та прагнення до успіху сприяє формуванню професійної ідентичності.

Комплексний підхід до мотивації професійного самовизначення, що враховує індивідуальні особливості кожного учня, дозволяє ефективно планувати корекційну, розвивальну та підтримуючу роботу і підвищує ймовірність успішного вибору професії. Такий індивідуально-комплексний

підхід допомагає старшокласникам зробити усвідомлений вибір професії відповідно до особистих прагнень та професійних вимог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова А.В. Концептуальні підходи до проблеми професійного самовизначення особистості у вітчизняній та зарубіжній психології. Молодий вчений. 2015. № 2 (17). С. 353-356.
2. Білецька Т.В., Купчишина В.Ч. Теоретичні аспекти аналізу мотиваційної сфери особистості у вітчизняній та зарубіжній психології. Габітус. Випуск 39. 2022. С.81-86. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.39.10>
3. Бодашевська Ю.С. Особливості професійного самовизначення у ранній юності (гендерний аспект). World Science. 2019. №8 (48), Vol. 3. С. 45-49.
4. Бондарчук О. І. Психологічний супровід гармонійного розвитку обдарованих підлітків у навчально-виховному процесі. Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. пр. 2014. Т. 3, № 3 (35). С. 27-37.
5. Вікова психологія: навч. посібник/ Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
6. Вітковська О. І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації. К.: Наук. світ, 2021. С. 64-74.
7. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. 2-е вид., стер. Київ : Академвидав, 2011. 464 с.

8. Герасіна С. В. Діловитість як передумова успішної самореалізації у системі конкурентоздатності сучасного фахівця. Проблеми сучасної психології. 2015. Вип. 28. С. 82-94.
9. Гулай, О. І., Мороз, І. А., & Фесюк, В. О. МОТИВАЦІЙНІ ФАКТОРИ ВИБОРУ МАЙБУТНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. №198. С. 28-33. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-198-28-33>
10. Дідух М. М. Професійна спрямованість як динамічна якість особистості. *Юридична психологія*. 2021. № 1 (28). С. 56-64.
11. Дубінка М. М. «Я-концепція» як фактор професійного самовизначення особистості з позицій Р. Бернса. *Наукові записки ЦДПУ. Серія : Педагогічні науки: зб. наук. праць / МОН України, Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кропивницький, 2022. Вип. №205. С. 94-100.*
12. Єгорова Є.В. Професійні орієнтації та особливості професійного самовизначення учнів ПТНЗ у сучасних соціально- економічних умовах .*Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць/ за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець Подільський: Аксіома, 2011. Вип. №12. С.63-71.*
13. Єлова Т. Основні чинники професійного самовизначення старшокласників. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2(3). 76 с.
14. Завірюха В.В. Психологічні особливості розвитку мотивації досягнень у підлітковому віці. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Вип.18. 2018. С. 72-82.*
15. Зазимко О. В. Особливості формування індивідуального досвіду юнаків. *Досвід особистості: теорія і практика: зб. матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Ніжин, 27-28.02.2020) /за ред.М.В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С. 73-78.*

- 16.Залановська, Л. Психологічні основи професійного самовизначення старшокласників: теоретичний аспект. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*, №2 (51), С.12-17. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.2.2>
- 17.Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: методичний посібник /Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Копаниця О.В., Малхазов О.Р. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281 с.
- 18.Ігнатович О. М., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М. Психологія професійної діагностики та професійного консультування: практичний посібник / за ред. О. М. Ігнатович. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 225 с.
- 19.Калюжна І. П. Психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників: автореф. дис. ... канд. психол. Наук. Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ. 2019. 22 с.
- 20.Клибанівська Т.М. Професійне самовизначення та професійне становлення старшокласників. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 2020. Том. 1. Вип. №57. С.32–38.
- 21.Коновалова, О. В. Обґрунтування психодіагностичного інструментарію дослідження мотиваційної готовності студентів до діяльності у сфері торгівлі. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, №41. 2018. С.127–141. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-41.127-141>.
- 22.Конспект лекцій з курсу “Теорія мотивації” / укладач О.В. Прокопенко. Суми: Вид-во СумДУ, 2006. 171 с.
- 23.Кузнецова С. В. Вплив батьківських установок на професійне самовизначення старшокласників: Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія. 2014. Т. 19. Вип. № 1. С.159-165.

- 24.Кумпан О.О. Професійне самовизначення та його вплив на загальний розвиток особистості в професійній діяльності. Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки. 2018. Випуск 4. С. 118-123.
- 25.Ляска О.П. Психологічний аспект проблеми професійного самовизначення особистості. Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець Подільський: Аксіома, 2011. Вип. №12. С.117-124.
- 26.Максименко С.Д. Прогнозування розвитку особистості як наукова проблема. Наук. Вісник Миколаївського держ. пед. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського; серія «Психологічні науки». Миколаїв: ТОВ «Фірма «Іліон», 2010. Т. 2, вип. 5. С. 3 -19.
- 27.Максимчук Н.П. Вплив цінностей на професійне самовизначення молоді. Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець Подільський: Аксіома, 2011. Вип. №12. С.125-136.
- 28.Мартиненко О.О. Загальні особливості професійного самовизначення сучасних старшокласників. Габітус. Вип.16. 2020. С.151-155. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.16.24>
- 29.Мацко, Л. А. Основи психології та педагогіки. Психологія : лабораторний практикум. Вінниця : ВНТУ, 2010. 139 с.
- 30.Оліховська Л. Теоретичні основи професійного самовизначення: психологічний аспект. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Вип. 2(39). С. 161–164.
- 31.Охріменко З. В. Інноваційні стратегії у професійному самовизначенні учнів підліткового і старшого шкільного віку. Вісник психології і педагогіки 2020. №26. С. 95-105.
- 32.Охріменко З. В. Особливості професійного консультування старшокласників. Профтехосвіта. 2021. №5-6. С. 56-117.
- 33.Періг І.М. Психодіагностика: методичний посібник для самостійної роботи студентів. Тернопіль: ТНТУ імені Івана Пулюя, 2018. 26 с.

- 34.Пінська О.Л. Психологічні аспекти професійного самовизначення в ранньому юнацькому віці. Актуальні проблеми психології в закладах освіти. 2022. Випуск 12. С. 39-50.
- 35.Психодіагностика: курс лекцій з дисципліни для студентів заочної форми навчання спеціальності 053 Психологія /укладачі І.О. Корнієнко, О.Ю. Воронова. Мукачево: МДУ, 2019. 41 с.
- 36.Психодіагностика: навчальний посібник для студентів соціологів/ уклад. Ю.В. Кушнір; відпов. ред. В.П. Кушнір. Донецьк: КиЦ, 2012. 346 с.
- 37.Психодіагностика: практикум / уклад.: Н.О. Данильченко, А.В. Вертель. 2-е вид., випр. та допов. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2012. 144с.
- 38.Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі : Колективна монографія / Максименко С.Д., Куценко-Лада Г.В., Пророк Н.В. та ін.; за редакцією Максименка С.Д. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 400 с.
- 39.Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці: навч. посіб.для студентів вищих навчальних закладів / Гончарова Н.О., Горбенко Ю.Л., Калюжна Ю.І., Лавріненко В.А та ін. ; за ред. К.В. Седих. Полтава: Астроя, 2018. 342 с.
- 40.Психологія професійної діяльності: підручник / Біскуп В.С., Гірняк А.Н., Гірняк Г.С., Крпник З.І., Надвинична Т.Л., Шандарук С.К., Яремко О.М.; за ред. Шандрука С.К. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. - 256 с.
- 41.Психологу для роботи. Діагностичні методики : збірник / уклад.: М.В. Лемак, В.Ю. Петрище. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 616 с.
- 42.Практикум із загальної психології: робочий зошит: методичні рекомендації до лабораторних занять з курсу «Практикум із загальної психології» / уклад. Портницька Н.Ф., Гречуха І.А., Литвинчук А.І.,

- Можаровська Т.В., Хоменко Н.В./ за ред. Портницької Н.Ф. Житомир: ЖДУ ім. І.Франка, 2016. 270 с.
- 43.Професійна орієнтація : підручник / Єгорова Є. В., Ігнатович О. М., Кобченко В. В., Литвинова Н. І., Марченко І. Б., Мерзлякова О.Л., Синявський В. В., Татаурова-Осика Г. П., Шевенко А. М. ; за ред. О. М. Ігнатович. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.
- 44.Професійна орієнтація: теорія і практика: науковометодичний посібник / за ред. О. В. Мельника. Івано-Франківськ: "Тіповіт", 2011. Вип. № 2. 279 с.
- 45.Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу : монографія /Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Л. І. Гриценко ; І. І. Ткачук , за ред. О. Л. Моріна. Харків: «Друкарня Мадрид», - 220 с.
- 46.Раєвська Я.М., Герасимчук А.В. Психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників. Габітус. Випуск 48. 2023. С.81-86. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.48.14>
- 47.Рибак О.С. Цінності та ціннісні орієнтації, їх значення у розвитку особистості. Науковий вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: Психологічні науки. 2016. Вип. № 1. С. 105-113.
- 48.Рибалка В.В. Методологічні проблеми наукової психології: посібник. К.: ІПОД НАПН України, 2017. 144 с.
- 49.Романюк, Л. Психологічний вимір становлення цінностей особистості в університетському просторі: методологічний аспект. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, №18. 2019. С. 694-696. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-18.%p>
- 50.Ручка А. Культурний капітал сучасного українського соціуму: стан та особливості реалізації. Бібліотечна планета. 2010. Вип. № 3. С. 22-25.

- 51.Сватенкова Т. І., Тимошенко О. А. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 143 с.
- 52.Сердюк Н.І., Кейдун Ю., Психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників. Збірник тез наукових доповідей студентів. Том 2. Філологічні науки. 2019. С. 185-186.
- 53.Середа О.Ю. Вплив соціального оточення на професійний вибір випускників. Перспективи та інновації науки: Серія: Педагогіка, Психологія, Медицина. Київ. 2021. Вип. №4. С.376-386.
- 54.Середа О.Ю. Соціально-психологічні чинники професійного самовизначення старшокласників: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05. - соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Київ, 2021. 201 с.
- 55.Скнар О. М. Потенціал проєктивних методик у формуванні політичної картини світу молоді : посібник .Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К. : Міленіум, 2017. 96 с.
- 56.Спиця-Оріщенко Н.А. Психологічні особливості мотивації професійного самовизначення учнів 8-х класів загальноосвітніх шкіл. Науковий вісник ХДУ. Серія: Психологічні науки. 2019. Вип. №2. С. 83-92.
- 57.Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
- 58.Сургунд Н. А. Питання особистісного вибору в профорієнтаційному процесі в контексті проблеми професійної мобільності. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: зб. матеріалів VIII Всеукр. психол.-пед. читань, присвяч. пам'яті Б. О. Федоришина, м. Київ, 17 трав. 2018 р. Київ: ДКС «Центр», 2018. С. 8-17.
- 59.Татаурова Г.П. Роль профорієнтації в розвитку відповідальності як провідної якості особистості майбутнього фахівця. Проблеми сучасної

- психології: за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець Подільський: Аксіома, 2011. Вип. №12. С.291-300.
60. Теорія соціальної роботи: опорні тези лекцій/ уклад.: Л. І.Тимчук. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Дефьковича, 2023. 140 с.
61. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.- метод. посіб. Київ : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2018. 206 с.
62. Федоренко Л. П. Соціальні чинники професійного самовизначення старшокласників сільських шкіл. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2018. №4. С. 150-155.
63. Федоренко Л. П. Психологічний супровід підвищення ефективності професійного самовизначення випускників сільських шкіл. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том. VI: Психологія обдарованості. КиївЖитомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. Вип. 16. С. 369-379.
64. Федоренко Л. П. Психологічні особливості професійного самовизначення випускників сільських шкіл: дис. ... канд. психол. наук.: 19.00.07. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2020. 311 с.
65. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 1996. 383 с.
66. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХПІ», 2018. 246 с.
67. Чечко І.І. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної професійної самореалізації та кар'єрного розвитку. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. № 3. 2020. С. 39-45.
68. Чілікіна, О. Психологічні особливості мотивації трудової діяльності. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління*

- персоналом. Психологія*, №3 (52). 2022. С.180-185. URL: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.3.26>
- 69.Швець Н. Г., Третьякова Т. Д. Теорія і практика професійної орієнтації: навч. посіб. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. - 272 с.
- 70.Шевенко А. М. Комплексна навчально-розвивальна програма цілеспрямованого професійного самовизначення старшокласників. *Перспективи та інновації науки*. 2021. Випуск 3. С. 340-355.
- 71.Шевенко А. М. Професійне самовизначення старшокласників як цілеспрямований процес. *Психологічний часопис*. 2021. №4. С. 72-81.
- 72.Яновська Т. А. Психологічні особливості професійного самовизначення у підлітковому та юнацькому віці. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Херсон. № 4 (44). 2017. С. 270-274.